

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Azərbaycan sənayəsində investisiya fəallığının artırılması istiqamətləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Vəliyev Ruslan Mürsaddin

BAKİ - 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos.Əhmədov Fariz Saleh

_____ **imza**
“ ____ ” _____ **20__-ci il**

“Azərbaycan sənayəsində investisiya fəallığının artırılması istiqamətləri”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:060405 “Sənayenin təşkili və idarə edilməsi”

İxtisaslaşma: Müəssisə iqtisadiyyatı

Qrup: 500

Magistrant
Vəliyev Ruslan Mürsaddin

_____ **İmza**

Elmi rəhbər:
i.e.n.,dos. Əhmədov Bağış Sabir

_____ **İmza**

Proqram rəhbəri
i.ü.f.d, b.m Hümbətova Suqra İnqilab

_____ **İmza**

Kafedra müdiri
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi

_____ **İmza**

Directions for increasing investment activity in Azerbaijani industry

Summary

The relevance of research:Investment processes have identified the 21st century developmental character of the modern world and the country's economy. Today's world experience shows that, when comparing economic development with other economic factors.

Object and subject of the research: The subject of the research is the study of key economic relationships within the country's investment activities. The object of research is the basis of investment processes in the national economy.

Used research methods: Dissertation was analyzed by various methods, including analysis, synthesis, and also by induction and deduction methods

Research information base: The research work database is comprised of current practice of world countries, foreign literature, statistical information, relevant laws of the Republic of Azerbaijan, decrees and orders of the President and works of leading economist scientists.

Research restrictions: Theoretical-methodological shortcomings that are hindering the research, lack of sufficient information base, and so on.

Research results: The explanation of theoretical parts of the specific aspects of the investment activity of the country's economy, the specifics of the practical implementation of the theory part, the identification of the current state of the investment processes in the national economy and the identification of possible development prospects.

The scientific novelty of the research is based on: Investment of the industry's industry structure has been identified;

Key words: Investment, international economic processes, impact

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AR	Azərbaycan Respublikası
ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
ARDSK	Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi
ARDNŞ	Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti
ARDNF	Azərbaycan Dövlət Neft Fondu
BXİ	Beynəlxalq Xarici İnvestisiya
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
ETT	Elmi Texniki Tərəqqi
MDB	Müstəqil Dövlətlər Birliyi
KOB	Kiçik və Orta Biznes
SYX	Strateji Yol Xəritəsi
AİŞ	Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	7
I Fəsil MİLLİ İQTİSADİYYATDA İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI	10
1.1. İnvestisiyanın mahiyyəti və onun iqtisadi inkişafda rolu.....	10
1.2. Milli iqtisadiyyatda investisiya fəallığına təsir edən amillər.....	22
1.3. İnvestisiya fəaliyyətinin dövlət təzimlənmə mexanizminin xüsusiyyətləri.....	31
II Fəsil AZƏRBAYCAN SƏNAYESİNDƏ İNVESTİSİYA FƏALLIĞININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	36
2.1. Sənayedə investisiya qoyuluşlarının mövcud vəziyyətinin təhlili.....	36
2.2. Xarici investisiyanın sənayenin inkişafında rolu	42
2.3. Biznes mühitinin sənayedə investisiya fəallığına təsirinin qiymətləndirilməsi...	48
III Fəsil AZƏRBAYCAN SƏNAYESİNDƏ İNVESTİSİYA FƏALLIĞININ ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ.....	54
3.1. Sənayedə investisiya qoyuluşlarının prioritet istiqamətləri.....	54
3.2. Sənaye sahələrinin investisiya cəlbəediciliyinin yüksəldilməsi yolları.....	58
3.3. Sənayenin prioritet sahələrinə investisiya qoyuluşlarının dövlət tərəfindən təşviqi üsulları	62
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	68
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	73
ƏLAVƏLƏR.....	76
Cədvəllərin siyahısı.....	78
Şəkillər siyahısı.....	78
Diagramların siyahısı.....	78

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycanın iqtisadi həyatında baş vermiş ciddi dəyişikliklərdən biri uğurlu net straregiyası ilə əlaqədardır. Neft strategiyasının uğurla reallaşdırılması ölkədə dövlət borcu və büdcə kəsiri problemlərinin azalması, iqtisadi artım tempinin yüksəlməsi valyuta sisteminin sabitliyinin artmasına səbəb olmuşdur. Bütün bunlar Azərbaycanın bugünkü inkişafına təkan vermiş, müasir iqtisadiyyatını formalaşdırmışdır. Yəni, müxtəlif ölkə iqtisadiyyatlarının qarşılıqlı əlaqəsi və asılılığı azalmış, bütün ölkə ərazisində iqtisadi subyektlərin tədricən artan sayı ticarət və iqtisadi, istehsal, texnoloji və b. təsərrüfat əlaqələrinə cəlb olunmuşdur. Həmin bu dəyişikliklərin əsas aparıcı qüvvələrindən biri kimi milli iqtisadiyyatda investisiya axınları çıxış edir. Məhz bu investisiya prosesləri ölkə iqtisadiyyatının XXI əsrdə inkişaf səciyyəsini müəyyən etmişdir. Çünki, ölkədə iqtisadiyyatın əsas iqtisadi subyektləri arasında olan ziddiyyətlər azalmış və eyni zamanda investisiya resurslarından istifadə etmə imkanları artmışdır. Məsələn, xarici investisiya həcmnin sürətlə artması milli investisiya proseslərinin başlıca meyllərindən biri kimi qeyd etmək olar. Bütün bu proseslər xarici investisiyanın ölkə təsərrüfatına təsirini də gücləndirmişdir. İstənilən bir dövlətin dayanıqlı inkişafı həmin ölkənin beynəlxalq iqtisadi proseslərdə fəal şəkildə və səmərəli iştirak etmədən mümkün deyildir. Bugünkü dünya təcrübəsindən məlum olur ki, iqtisadi inkişafın digər iqtisadi amillərlə müqayisə olunduqda xarici investisiyaların bir çox üstünlükləri vardır:

- onlar, əmtəə istehsalına kapital yatırımlarının əlavə mənbəyini müəyyənləşdirmiş olur və həmin bu kapital qoyuluşlarının müəyyən bir hissəsi müasir dünya texnologiyalarının, mütərəqqi menecment metod və üsullarının investisiyaları birbaşa qəbul edən ölkələrə ötürülməsi ilə müşaiət olunurlar;

- onlar dövlətin büdcəsinə əlavə yük yaratmırlar və investisiyaları qəbul edən ölkələrin xarici borcunun artması ilə nəticələnmir.

Bununla yanaşı, dünyanın inkişaf tarix göstərir ki, iqtisadi inkişafın davamlı mənbəsi investisiya qoyuluşlarının yerli mənbələr hesabına maliyyələşdirilməsidir. Neft startegiyasının reallaşdırılması ölkədə qeyri neft sektorunun inkişafının

malaiyyələşdirilməsi imkanlarının formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bununla yanaşı, neft tükənən ehtiyat olduğundan, bu sahədən yaranan gəlirlərin milli iqtisadiyyatın digər sahələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Bu sahələrdən biri də qeyri-neft sənaye sahələridir.

İnvestisiyanın həcmi və strukturu ölkənin inkişaf tempini müəyyən edən əsas amillərdən biri olması beynəlxalq və milli iqtisadiyyatın investisiya fəaliyyətinin öyrənilməsinin aktual bir məsələ olduğunu aydın göstərir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. Ölkə iqtisadiyyatında investisiya qoyuluşlarının əhəmiyyəti, sənayedə investisiya fəallığının aktual məsələləri S.M.Məmmədov, L.B.Babayev, A.A.Nadirov, Ə.X.Nuriyev, B.S. Əhmədov və digər iqtisadçılar tərəfindən araşdırmışlar. Bu sahənin dünya üzrə tədqiqində isə, C.Robinson, M.Feldsteyn, A. Asingh, D.Rodrik, C.Hird, K.Şmit-Hebbel və başqaları çox böyük işlər görmüşlər. Lakin dünya təcrübəsində bu sahənin nümunəvi modelləri kifayət qədər olsa da, ölkəmizdə hələ də tam öyrənilməmişdir.

Magistr dissertasiyasının məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi ölkə iqtisadiyyatında, xüsusilə sənayedə investisiya fəallığının əsas problemlərinin araşdırılmasından ibarətdir. Buna əsaslanaraq aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- müxtəlif mərhələlərdə ölkə iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinin açıqlanması;
- investisiyanın funksiya və növlərinin dəqiqləşdirilməsi, onların mahiyyətinin və strukturunun nəzəri-metodoloji əsaslarının işıqlandırılması;
- ölkədə baş verən kapital axınlarının forma və xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi;
- ölkənin iqtisadi həyatında baş verən birbaşa xarici investisiyanın və portfel investisiyalarının əsas meyliyi və xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi;
- sənayedə investisiya fəaliyyətinin dövlət təşviqi yollarının müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat obyektini milli iqtisadiyyatdakı investisiya prosesləri, tədqiqatın predmetini isə ölkə sənayesində investisiya proseslərinin və bu sahədə mövcud qanunauyğunluqların öyrənilməsi təşkil edir.

Tədqiqat işinin metodoloji əsasını. iqtisadi nəzəriyyənin müddəaları, aparıcı alimlərin əsərləri, ölkədə investisiya fəaliyyəti ilə əlaqəli qanunlar və digər hüquqi-normativ sənədlər təşkil edir.

Dissertasiya işində elmi abstraksiya, qruplaşdırma və müqayisə metodlarından, həmçinin təhlil və sintezdən istifadə edimişdir.

Tədqiqatın işinin informasiya bazasını. İqtisadiyyat Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, Vergilər Nazirliyinin və digər təşkilatların analitik və statistik materialları, elmi monoqrafiyalarda və dövrü elmi nəşrlərindəki faktiki məlumatları təşkil edir. Dissertasiya işində əsasən yerli və xarici ədəbiyyatlardan, həmçinin elektron resurslardan və dövrü mətbuat mənbələrindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Tədqiqatın aparılması üçün kifayət qədər kitablar və internet resursları var və istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi-praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın elmi yeniliyini ölkə iqtisadiyyatının investisiya fəaliyyətinin konkret istiqamətinin məzmun və xüsusiyyətlərinin nəzəri hissələrinin açıqlandırılmasından, nəzəriyyə hissənin praktikada gerçəkləşməsinin xüsusiyyətlərinin göstərilməsindən, milli iqtisadiyyatdakı investisiyaya aid olan proseslərinin konkret və dəqiq istiqamətlərinin formalaşmasının bugünkü durumunun aşkarlanmasından, onların mümkün inkişaf perspektivlərinin müəyyənlənməsindən ibarətdir. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti belə izah olunur ki, milli iqtisadiyyatın müasir mərhələsinə xas olan investisiya fəaliyyətinin inkişafı, kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri təhlil olunur, öyrənilir və işıqlandırılır.

Tədqiqat işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi 78 səhifədən ibarət olub və aşağıdakı struktur quruluşa malikdir: giriş, üç fəsil, 6 paragraf, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısı, əlavələr, şəkillərin siyahısı, cədvəllərin siyahısı, diaqramların siyahısı.

I Fəsil MİLLİ İQTİSADİYYATDA İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. İnvestisiyanın mahiyyəti və onun iqtisadi inkişafda rolu

Müasir iqtisadi ədəbiyyatlarda “investisiya” anlayışına yanaşma formaları birmənalı deyildir. Belə ki, investisiya latın sözü olub, (“investio”) “geyindirmək”, “örtmək” mənasındadır. İngilis dilində isə bu terminin bir sıra mənalı vardır ki, bunlardan biri də (“invest”) “kapital qoymaq” mənası daşıyır. Terminoloji şərhlər bu sözün mənasını qismən olsa da müəyyən qədər açıqlayır. Əlbəttə ki, investisiya anlayışının adının altında əsasən mənfəət və yaxud sosial məqsədlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan kapital qoyuluşları əhatə edilir. Buna görə də, bazar iqtisadiyyatın şəraitində investisiyanın mahiyyətini anlamaq üçün əsas fondların yaradılmasında çəkilən xərclərlə yanaşı, dövrüyyə fondlarının yaradılmasına yönəldilən zəruri vəsait qoyuluşlarını da nəzərə almaq lazımdır.

Planlı təsərrüfatda “kapital qoyuluşu” termini istifadə edilirdi. Buraya daxildir yeni fondların ərsəyə gətirilməsi, müəssisələrin böyüməsi və yenilənməsi, habelə təzə obyektlərin inşa edilməsi ilə bağlı xərclər aid olunurdu. Beləliklə, “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” qanunun qəbulundan sonra investisiya anlayışı altında pullar, məqsədli bank əmanətləri, pay və səhmlər, həmçinin başqa qiymətli kağızlar, kreditlər, digər əmlak hüquqları, maşın və avadanlıqlar, eləcə də, sahibkarlıq fəaliyyətinə qoyulan intellektual dəyərlilər və sair aid olunur. Belə ki, maliyyə nəzəriyyəsinə əsaslanaraq qeyd edək ki, investisiya termini real və maliyyə aktivlərinin əldə olunması kimi başa düşülür. Məhz investisiya istehsal resurslarının artmasını və eyni zamanda, nəticə etibarilə iqtisadi artımın tempini təmin edir. Məhz, investisiyalar elə bir kapital növüdür ki, onların köməyi ilə milli iqtisadi sərvət artırılır. Bu baxımdan investisiya bir növ sabaha qoyulan vəsaitdir. Beləliklə, bütün bu sadalanan təriflər, yazılanlar, investisiyanın mahiyyətini bu və yaxud digər səviyyələrdə əks etdirsədə, adətən, onun mahiyyətini hər dövlətin özünün müvafiq sahədə qəbul və icra etdiyi qanunvericilik aktları ilə təsbit olunur.

Məlumdur ki, “İnvestisiyanın fəaliyyəti haqqında” Azərbaycanın Respublikasının qanununa əsasən (13 yanvar 1995-ci il) – investisiyalar mənfəət, yaxud,

sosial səmərə qazanmaq və əldə etmək məqsədilə sahibkarlıq və ya digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulmuş maliyyə vəsaitlərindən, həmçinin maddi və digər intellektual sərvətlərdən ibarətdirlər. Bu cür sərvətlərə isə aşağıda qeyd olunanlar aid edilir:

- daşınmaz və daşınar əmlak (binalar, avadanlıqlar qurğular)
- müvafiq qayidada rəsmiləşdirilmiş intellektual sərvətlər
- qiymətli kağızlar, kreditlər,pul vəvəsaiti, məqsədli bank əmanətləri paylar
- istehsal növünün təşkili üçün zəruri olan, ancaq,patentləşdirilməyən texniki sənədləşdirilmə, vərdiş və ya istehsalat təcrübəsi kimi tərtib edilmiş texniki və texnoloji, kommersiya və yaxud digər biliklərin məcmusu

- torpaq, su və digər ehtiyatlardan, bununla yanaşı binalardan, qurğular və avadanlıqlardan yararlanmaq hüquqları, həmçinin müəliflik hüquqlarından irəli gələn digər əmlakı hüquqları.(Əhmədov B.S, 2009:s.156-163)

Digər iqtisadi və elmi ədəbiyyatlarda “investisiya” latın sözüdür, “investire” – ilkin hərfi mənası bürünmək olmaqla, ölkədə və ölkə xaricində iqtisadiyyatın müəyyən sahələri və müxtəlif proyektlərin təşkilinə vəsait qoyuluşu aktını planlaşdırır ki, burada əsas məqsəd gələcək dövrlərdə gəlir əldə etməkdən ibarətdir. Sərmayəçinin iqtisadiyyatın müxtəlif sektoruna vəsait qoyması hər hansı dövlətdə mövcud olan investisiya şəraitindən asılıdır. İnvestisiya şəraiti sosial, iqtisadi, hüquqi, həmçinin digər amillərdən asılıdır. Bu səbəbdən, xarici investorlar ölkədə mövcud amilləri hərtərəfli təhlil etdikdən və analiz etdikdən sonra vəsait qoyub-qoymayacağı barədə qərar verirlər. Təsadüfi bir hal deyil ki, AR-da ilk iqtisadi sahəni əhatələyən qanunlardan biri «Xarici investisiya qorunması barəsində» olan qanun 1992-cı ildə qəbul edilmişdir. Belə ki, ölkədə investisiya mühitinin formalaşdırılması və inkişafı üçün gömrük və vergi qanunvericiliyində çoxlu sayda yeniliklər tətbiq edilmişdir, bu isə öz növbəsində əcnəbi investorların ölkəmizə gəlişinə yaxşı təminat verir. Bu gün ölkədə kifayət qədər cəzbedici investisiya mühiti formalaşdırılmışdır. Qeyd olunduğu kimi, investisiyalar - qiymətli kağızlar, pul vəsaiti, əmlak hüququ, habelə, sahibkarlıq fəaliyyətilə bağlı olmaqla gəlir götürmək üçün istifadə edilən, vəsait olaraq portfel və real investisiyalarından ibarət olur. İnvesti-

siyaların 2 növü fərqləndirilir: real və maliyyə investisiyaları. Real investisiyalar maddi və qeyri-maddi sahələrdə real aktivlərə qoyulan vəsaitlərdən ibarət olur. Qeyri-maddi istehsal sahələrinə qoyulan aktivləri isə bəzən “investisiya investisiyaları” adını verirlər. Real investisiyalar obyektin əsas və dövrüyyə kapitalının formalaşdırılmasına istifadə edilir. Onlar arasında konkret bir sərhəd çəkmək olmaz. O səbəbdən ki, investor qiymətli kağızın ilk bazarında səhm alaraq investisiya layihəsini maliyyələşdirsə, o, yeni bir müəssisə yaradılması və ya mövcud obyektlərin modernizasiya olunması hesabına onun sahibkarlarından biri olur. Portfel və ya maliyyə investisiyaları ayrı-ayrı maliyyə aktivlərinə qoyulan pula deyilir. Portfel investisiyası səhmlər, qiymətli kağızlara, başqa müəssisələrin aktivlərinə qoyula bilər. Bu zaman maliyyə investisiyası vasitəsi ilə investor öz maliyyə kapitalını artırmaq yolu ilə, qiymətli kağızlara görə dividend alır. İnvestisiya fəaliyyəti - fiziki və hüquqi şəxsin, eləcə də dövlətin investisiya layihələrlənin reallaşdırılması məqsədilə praktiki hərəkətlərin məcmuudur. İnvestisiya fəaliyyəti aşağıdakı formalarda tətbiq edilə bilər:

- vətəndaşlar, qeyri-hökumət qurumlarının təsərrüfat birlikləri, dini və ictimai qurumları, o cümlədən başqa hüquq şəxslərin kollektiv-mülkiyyətçiləri
- dövlət investisiyaları
- xarici və ya əcnəbi investisiyalar
- fiziki və ya hüquqi şəxslərin birlikdə vəsait qoyuluşları.

İnvestisiya fəaliyyətinin obyektlərini və subyektlərini bir-birindən seçmək zəruridir: investisiya fəaliyyətinin subyektı dedikdə hüquqi və fiziki şəxslər, xaricidövlətlər, iş icraçıları, investorlar, investisiya obyektlərinin sonrakı istifadəçiləri, vasitəçilər, sifarişçilər, bank və sığorta qurumları başa düşülür. İnvestisiya fəaliyyətinin obyektı dedikdə iqtisadiyyatın bəlli sahəsinə kapital qoyuluşu, istiqrazlar, məqsədli vəsait qoyuluşu, elmit-exniki mallar, intellektual qiymətli məhsullar, o cümlədən dövlət və bələdiyyə, habelə, xüsusi mülkiyyətə aid mülk və s. nəzərdə tutulur.

İnvestisiya və kapital qoyuluşu mahiyyətə eyni olsa da, lakin onların əhatə dairəsi müxtəlifdir. Ona görə ki, əgər kapital yatırımı əsas fondların və istehsal

güclərinin bərpası yəni yenilənməsi, mövcud obyektlərdə onların təzələnməsi ilə əlaqədar xərcləri birləşdirirsə, lakin investisiya daha geniş anlamda işlənir və başa düşülür. Bundan başqa, kapital qoyuluşundan başqa ətraf mühitin qorunması xərcləri, elm və texnikanın inkişafına sərmayə qoyuluşu həmçinin kadr hazırlığı xərcləri və investisiya qoyuluşlarına aid edilir. İnzibati amirlik sistemində mülkiyyət üzərində dövlət inhisarının mövcudluğu vaxtı bir çox iqtisadi ədəbiyyatda əsasən «kapital qoyuluşu» anlayışından istifadə olunurdu. Hər il Cəmiyyət miqyasında yeni yaradılan xalis gəlirin 20 %-ə qədər genişləndirilməsi istehsalı həyata keçirmək üçün «kapital qoyuluşu» xərcləri üçün müəyyən edilirdi. Günümüzdə mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi (non-state), mülkiyyətin xüsusişdirilməsi, yəni xüsusi mülkiyyətin bilinməsi investisiya qoyuluşlarının bazalarının fərqləndirilməsinə imkan yaradır.

Cədvəl 1. İqtisadi sistemlərin inkişafının investisiya prosesinin tərkib hissələri

Səviyyələr	İnvestisiyalanma obyekti	İnvestorlar	İnvestisiya cəlb ediciliyinin qiymətləndirilməsi
Mikrosəviyyə	Təşkilat Müəssisə Layihə	Fiziki şəxs Hüquqi şəxs	İnvestor
Sahə səviyyəsi	Sahə müəssisəsi Sahəvi layihələr Sahə	Dövlət Fiziki şəxs Hüquqi şəxs	İnvestor Sahə Dövlət
Mezosəviyyə	Regionun müəssisəsi Regional proqramlar	Dövlət hakimiyyətinin regional orqanları Maliyyə kredit şirkətləri Özəl investorlar Dövlət	İnvestor Dövlət Dövlət hakimiyyət ərazi orqanları
Makrosəviyyə	Milli layihə Ümumdövlət layihə	Özəl investorlar İnvestisiya fondları Maliyyə kredit şirkətləri	İri konsaltin şirkətləri Dövlət müəssisəsi

Mənbə: Əhmədov B.S. “İnvestisiyalar və kapital” anlayışlarının mahiyyəti. Bakı(2009) (Kitabın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir)

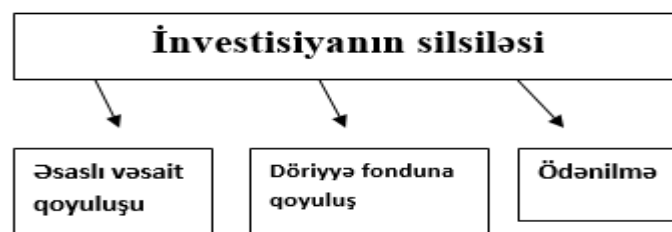
Müasir dövrdə büdcənin vəsaitdən başqa xüsusi vəsaitlər, cəlb olunmuş vəsaitlər, bank kreditləri, fərqli yatırımlar və s. də investisiyanın maliyələşmə mənbəsi qismində özünü göstərir. Vəsaitin faydasını artırmaq üçün, onun ərazi, sahəvi və texnoloji strukturlarını bir-birindən fərqləndirmək gərəkdir. Kapital qoyuluşunun sahəvi strukturu dedikdə, cari zaman üçün müəyyən edilmiş vəsaitin müxtəlif sahələr arasında bölgüsü və həmin sahələrtorların payı başa düşülür. Bu

isə istənilən bir sektorunun tərəqqisini diqqət mərkəzində saxlamaq üçün mühüm sayılır. Bildiyimiz kimi respublikamızda istehsal gücləri və məhsuldar qüvvələr ölkə ərazisində qeyri-bərabər yerləşmişdir. Beləliklə, investisiya zəncirinin ardıcılıq mərhələlərini aşağıdakı cədvəldəki kimi xarakterləşə etmək mümkündür. Belə ki, firmaların (müəssisələrin) fəaliyyətinin ən vacib cəhəti investisiya prosesidir. İnvestisiya layihələrinin realizə olunması ona istiqamətlənən əsaslı kapital– vəsait yatırımı ilə əlaqədardır ki, bu isə, il ərzində firmanın mənfəət əldə etməsini təmin etməlidir. Kommersiya təcrübəsində investisiyanın aşağıdakı göstərilən növlərini (tipini) biri-birindən fərqliləndirmək lazımdır:

- fiziki aktivlərə qoyulan investisiya;
- pul (maliyyə) aktivlərinə qoyulan investisiya;
- qeyri-maddi (gözə görünməyən) aktivlərə qoyulan investisiya.

İnvestisiya və kapital qoyuluşu mahiyyət baxımından ekvivalent olsa da, onların ətrafı fərqlidir. Bununla belə, əgər kapital yatırılması mühüm fondlar və istehsal imkanlarının yenisi ilə əvəz edilməsi, mövcud obyektlərdə onların yenilənməsilə bağlı olan xərcləri sintez edirsə, investisiya daha geniş anlamda istifadə edilir. Bundan başqa, kapital qoyuluşlarından başqa ətraf mühitin qorunması xərcləri, elm və texnika sahəsinin tərəqqisinə sərmayə qoyuluşu, kadr hazırlığı sərfləri və investisiya qoyuluşlarına şamil olunur. İnzibati amirlik sistemlərində mülkiyyət üzərində dövlət inhisarının mövcud olması vaxtı iqtisadi kitablarda «kapital qoyuluşu» məfhumundan istifadə olunurdu.

Cədvəl 2. İnvestisiya silsiləsi

Mənbə: Azərbaycan sənayesi. Bakı (2018) (Məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir)

Link : <http://sənaye.gov.az>

Hazırda ümumi mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi, mülkiyyətlərin özəlləşdirilməsi (privatizasiyası), yəni xüsusi mülkiyyətin qəbul edilməsi investisiya

qoyuluşlarının qaynaqlarının fərqliliyinə gətirib çıxarmışdır. İndi büdcə puluyla yanaşı, bank kreditləri, xüsusi vəsaitlər, cəlb olunmuş pullar, ayrı-ayrı yatırımlar və s. investisiyanın maliyyələşdirilmə mənbəsi qismində çıxış edir.

Kapital qoyuluşunun sahəvi strukturu deyildikdə cari dövr üçün müəyyən edilmiş vəsaitin fərqli sahələr arasında bölgüsü və onların payı başa düşülə bilər. Bu isə istənilən bir sektorunun tərəqqisini diqqətdə saxlamaq üçün mühüm sayılır. Kapital qoyuluşunun sahə strukturu deyildikdə vəsaitin regionlar arasında bölgüsü, hər bir iqtisadi rayonun ümumi dəyərdə sahib olduğu payı anlaşılır. Ölkəmizdə istehsal gücləri və məhsuldar qüvvələr ölkə ərazisində qeyri-bərabər yerləşmişdir. Beləliklə, investisiya zəncirinin ardıcılıq mərhələlərini aşağıdakı cədvəldəki kimi xarakterləşə etmək mümkündür. Belə ki, firmaların (müəssisələrin) fəaliyyətinin ən vacib cəhəti investisiya prosesidir. İnvestisiya layihələrinin realizə olunması ona istiqamətlənən əsaslı kapital– vəsait yatırımı ilə əlaqədardır ki, bu isə, il ərzində firmanın mənfəət əldə etməsini təmin etməlidir. Kommersiya təcrübəsində investisiyanın aşağıdakı göstərilən növlərini (tipini) biri-birindən fərqliləndirmək lazımdır:

- fiziki aktivlərə qoyulan investisiya
- pul (maliyyə) aktivlərinə qoyulan investisiya
- qeyri-maddi (gözə görünməyən) aktivlərə qoyulan investisiya.

Bu disproporsiyayı tənzimləmənin əsas metodu kapital qoyuluşunun ərazi strukturunun yaxşılaşdırılmasından keçir. Belə ki, investisiya iqtisadiyyatın istehsal və ya qeyri-istehsal sferasına uzunmüddətli kapital qoyuluşlarını özündə əks etdirir. Beləliklə, investisiyaların yönləndirilməsi istiqamətlərini aşağıda göstərdiyimiz kimi qruplaşdırmaq olar:

- istehsalın genişlənməsi və modernləşdirilməsinə yönələn investisiyalar
- istehsal infrastrukturunun yaradılmasına yönəldilən investisiyalar
 - mal-material ehtiyatlarının yaradılmasına yönəldilən investisiyalar
 - sosial infrastrukturunun yaradılmasına yönəldilən investisiyalar
 - işçi heyətinin hazırlanması və yenidən hazırlanmasına yönəldilən investisiyalar
 - ETT-yə yönəldilən investisiyalar.

2014-cü ildə qəbul edilmiş «Regionların sosial-iqtisadi tərəqqisi haqqında» Dövlət Proqramı məhz bu məsələlərin qaydaya salınmasına istiqamətləndirilmişdir. Kapital qoyuluşunun əlverişliliyinin yüksəldilməsi onun fərqli məqsədlər üzrə istifadəsinin strukturunu inkişaf etdirmək vacib rola malikdir. Bununla yanaşı, bazar iqtisadiyyatı şəraitində investisiyanın mahiyyətini anlamaq, başa düşmək məqsədilə əsas fondların yaradılmasına cəkilən xərclərlə yanaşı, dövlətə fondların yaradılmasına və yenidən qurulmasına yönəldilən zəruri kapital qoyuluşunu da nəzərdə saxlamaq lazımdır. Ancaq, dövlətə fondunun ərsəyə gətirilməsinə istiqamətləndirilən pulun xüsusiyyəti vardır. Aydın olduğu kimi, bu pul bütün istifadə müddəti boyunca dəyər ifadəsində ona təhkim edilir. Edilən araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olur ki, “investisiya” anlayışı məzmun etibarilə “əsaslı vəsait qoyuluşu” anlayışından daha da genişdir və əsaslı kapital qoyuluşu investisiyanın müəyyən bir tərkib hissəsidir. Burada investisiya formasında əsaslı kapital qoyuluşunun hərəkəti tamamlanır. Əsaslı vəsait qoyuluşunun dövlətəsi dedikdə, qoyulmuş vəsaitin müxtəlif mərhələləri üzrə hərəkətlərinin və yaxud xərclərin tətbiqindən başlanan vaxtdan, onun tamamilə qaytarılmasına (ödənməsinə) kimi olan müddət dövrətmə müddəti kimi başa düşülür. Bununla yanaşı, əsaslı kapital qoyuluşu prosesi, layihələndirmə və tikinti mərhələsindən başlayaraq obyektin istismara verilməsinə kimi keçən müddəti əhatə edir. Belə ki, investisiya prosesi dedikdə, investisiya yatırımlarının və bunun həyata keçirilməsilə bağlı olan, bütün proseslərin məcmusu başa düşülür. Beləliklə, investisiya prosesinin aşağıdakı mühüm növlərini misal göstərmək mümkündür:

- istehsalat və sosial sektorlarda elmi-texniki inkişafın nəticənlərini tətbiq etmək istiqamətinə yönəlmiş investisiya fəaliyyəti

- dövlət, idarə-təşkilatlar, qeyri-dövlət təşkilatları, müəssisələr həmçinin, fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən həyata keçirilən investisiya fəaliyyəti.

- Bu kimi fəaliyyətlərə əcnəbi dövlətlər, beynəlxalq maliyyə təşkilatları, əcnəbi vətəndaşlar və həmçinin, fiziki şəxslər tərəfindən qoyulan investisiya fəaliyyəti də daxildir. Məlumdur ki, istehsal və sosial sektorlarda elmi-texniki tərəqqinin fəaliyyətindən istifadə etmək istiqamətində investisiya fəaliyyətinin bir forması da innovasiyadır. Belə ki, innovasiya fəaliyyəti dedikdə, əsasən uzunmüddətli elmi-

texniki inkişaf mühitində iqtisadiyyatda həyata keçiriləcək olan struktur yenilikləri ilə bağlı və eyni zamanda milli iqtisadiyyatda - ölkədə, fundamental tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulur. Beləliklə, innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı investisiya prosesi daha geniş forma alır və innovasiya prosesi aşağıdakı sahələrdə həyata keçirilir:

- elmi, texniki, texnoloji və ya idarəetmə yeniliyi
- praktiki tətbiqetmə (müəyyən bir layihədə iştirak)
- bazar tələbatına (sosial ehtiyaclara) uyğunluq
- potensial gəlir.

Aşağıdakı yenilik xüsusiyyətləri fərqlənir:

▪ Konvertasiya funksiyası, onun mahiyyəti, yeniliklərin müəyyən bir mövzuda təcrübə ilə birləşməsinə imkan verdiyi əslində, elmi biliyi təsdiq edir, Onları cəmiyyətin xeyrinə tətbiq edir.

▪ Geniş yayılmış vəziyyətdə müvəffəqiyyətli yenilik bir ölkədə, eyni texnoloji səviyyəli bir ölkədə və yaxud bütövlükdə dünya iqtisadiyyatının iqtisadi strukturu və istiqamətini dəyişə bilər

▪ innovasiya prosesinin bütün iştirakçılarının maddi maraqları vasitəsilə dövlətdə insan kapitalı və elmin inkişafı üçün təkan verən təşviq funksiyası

▪ reproduktiv funksiyadır ki, yeniliklər iqtisadiyyatın artmasına xidmət edir. Bu yüksək texnologiyalı sənayenin payının artması ilə əlaqədardır.

Qeyd etmək vacibdir ki, innovasiyanın ümumi iqtisadi və sosial əlverişliliyini həyata keçirmək üçün innovasiya təyinətli investisiya vəsaitindən istifadə sahələrini müəyyən etmək zəruridir. Beləliklə, bu kimi maliyyə vəsaitlərindən:

1. yeni məhsul istifadə edilməsi və buraxılışı
2. əməyin və istehsalın texniki silahlanması

3. istehsalın böyüməsi, təkrar həyata keçirilməsi və s. məqsədlər üçün istifadə olunması daha məqsədəuyğun sayılır. Bununla yanaşı, iqtisadi ədəbiyyatlarda “ödənilmə” anlayışı hələ də tam şəkildə araşdırılmamışdır. Əksəriyyət – iqtisadçı alimlər əsaslı vəsait qoyuluşlarının səmərəliliyinin öyrənərkən “ödənilmə” anlayışını “xərcin ödənilmə müddəti” terminin bir sinonimi forması kimi qəbul etməklə on-

ları bərabərləşdirirlər. Ancaq, bu anlayışların hər biri xüsusi müstəqil məzmununa malikdir. Ödəmə dedikdə, avans edilən resursların qarşılığında istifadə edilən vəsait kimi amortizasiya ayrımının (renovasiya məqsədi üçün nəzərdə tutulmuş), yəni dövriyyə fondlarının və yaxud əsas fondların istismarına müvafiq olaraq istehsal prosesi zamanı əldə edilən mənfəət anlaşıdır.

Eyni zamanda, “Xərclərin ödənilməsi” dedikdə isə qazanılan əsaslı vəsaitin qoyuluşunun investisiya prosesinin təşkilinə yönəldilən qiymətin həcminə bərabər olması başa düşülür. Məlumdur ki, bazar iqtisadiyyatı mühitində investisiyanın tam dövriyyəsi o vaxt bitmiş olur ki, o tamamilə ödənilir. Yəni, investisiya qoyuluşları həcmilə müqayisə olunarkən buraxılmış məhsulun maya dəyərində amortizasiya ayrımlarının həcmi nəzərdə tutulmuş məbləğə uyğun gəlsin və əldə edilən mənfəət investisiyanın həcmi ilə uyğun olsun. Məhz bu halda investisiyanın ödənilmə (İnv) faizini bu düsturla hesablamaq olar:

$$\text{İnvY} = (\text{Ma} : \text{Yh}) \cdot 100$$

burada Ma = obyektin istismara verildiyi vaxtdan başlayaraq mənfəətin artan yekunun məbləği; İnv = illik investisiyanın məbləği (həcmi). Qeyd etdiyimiz kimi, şirkətin fəaliyyətinin vacib cəhəti investisiya prosesidir. İnnovasiyaya dövlət dəstəyi aşağıdakı prinsiplər əsasında həyata keçirilir:

- dövlət dəstəyi tədbirlərini planlaşdırarkən və həyata keçirərkən, proqram məqsədli yanaşma və məqsədlərin ölçülə bilən qeyri-maddi aktivləri;
- innovasiyanın bütün mərhələlərində, o cümlədən kiçik və orta müəssisələrə dövlət dəstəyinin gizliliyi;
- İnnovasiya infrastrukturunun inkişafını qiymətləndirmək;
- İnternet informasiya və telekommunikasiya şəbəkəsində innovasiya fəaliyyəti üçün dövlət yardımı tədbirləri barədə məlumat göndərməklə dövlət dəstəyinin təmin edilməsində təşviq;
- innovasiya nəticələrinin daha da inkişaf etdirilməsinin vacibliyi;
- şəxsi maraqların qorunması və özəl müəssisənin təşviqi;
- yenilikləri təşviq etmək üçün bazar alətlərinin və dövlət-özəl tərəfdaşlıq vasitələrinin prioritet tətbiq olunması;

- ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün innovasiya fəaliyyətlərində dövlət dəstəyinin səmərəliliyini təmin etmək;

- İnnovasiyalara dəstək verən büdcə vəsaitlərindən istifadə.

Müasir dövrdə mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi və ya xüsusi mülkiyyətin elan edilməsi investisiya qoyuluşlarının resurslarının fərqli olmasına imkan vermişdir. Büdcə vəsaitləri ilə yanaşı, bank kreditləri, xüsusi vəsaitlər, cəlb olunmuş vəsaitlər, ayrı-ayrı yatırımlar və s. investisiyanın maliyyələşmə mənbələri qismində çıxış edir. Kapital qoyuluşunun sahəvi strukturu deyildikdə cari dövr üçün müəyyənləşdirilmiş vəsaitin müxtəlif sahələr arasında bölgüsü və bu sektorların payı başa düşülür. Bu isə istənilən bir sahənin inkişafını diqqət mərkəzində saxlamaq üçün mühüm hesab edilir. Kapital qoyuluşunun ərazi quruluşu deyildikdə, vəsaitin regionlar arasındakı bölgüsü, hər iqtisadi rayonun ümumi dəyərdə sahib olduğu payı nəzərdə tutulur. Məlum olduğu kimi, respublikamızda istehsal gücləri və məhsuldar qüvvələr ölkədə qeyri-bərabər yerləşdirilmişdir. Real investisiya deyildikdə, maddi və qeyri-maddi aktivlərə vəsait qoyulması başa düşülür və real investisiyalar aşağıdakı qruplara bölünürlər:

- xüsusi istehsalı zamanı səmərəliliyinin artırılmasına yönəldilən investisiyalar. Bu qrupa xüsusilə avadanlıqların dəyişdirilməsi, əsas fondların modernləşdirilməsi və s. məqsədlər üçün istiqamətləndirilən investisiyalar aid edilir

- istehsalın genişləndirilməsi və yenidən qurulması işləri üçün nəzərdə tutulan investisiyalar. Bu altqrupa mövcud istehsal prosesi kontekstində məhsul buraxılışının tutumunun artırılması məqsədi güdən investisiyalar aid olunur

- şəxsi və xüsusi istehsalın yaradılması və ya istehsal prosesində yeni texnologiyanın tətbiqi üçün istiqamətləndirilən investisiyalar. Bu qrupa təzə istehlak bazarına çıxmaq üçün yeni müəssisələrin yaradılması və mövcud müəssisələrin yenidən qurulması üçün nəzərdə tutulan investisiyalar aiddir

- dövlət sifarişinin və ya digər sifarişçinin sifarişlərinin həyata keçirilməsi üçün qeyri-şəxsi istehsal üçün ayrılan investisiyalar.

Maliyyə investisiyaları əsasən, ayrı-ayrı maliyyə vasitələrinə vəsait qoyuluşu anlaşılr ki, bunların da arasında mühüm yeri istiqrazlara vəsait qoyuluşu tutur. Maliyyə investisiyaları bir neçə qrupa ayrılır:

- Qiymətli kağızlara qoyulmuş sərmayə(həmçinin, qeyri-dövlət və dövlət)
- Bank depozitlərinə və sertifikatlar üçün sərmayə.

Məlum olduğu kimi, investisiyalar bir neçə əlamətlərinə görə təsnifləşdirilirlər. İnvestisiyanın fəallığı və onun nəticəsi olaraq iqtisadiyyatın artan tempilə inkişafına lazım ilkin prinsipər yaratmaq və investisiyaya atırımı üçün səmərəli mühitin yaradılması üçün əsas məqsədlərin reallaşdırılmasına geniş imkanlar yaradır. Burada qeyd etmək lazımdır ki, əlverişli investisiya mühitinin formalaşmasını zəruri edən amillər arasında siyasi amil vacib məsələlərdən hesab olunur. Beləki,investisiya qoyuluşlarına olan tələbatın qarşılınması, xarici investisiyanın cəlb edilməsini tələb etmir-ki, buda ilk növbədə ölkədə siyasi, iqtisadi sabitliyin olması ilə dolayısı ilə bağlıdır.

Cədvəl 3. İnvestisiyaların müxtəlif əlamətlərə görə təsnifləşdirilməsi

İnvestisiyaların təsnifləşdirmə əlamətləri	İnvestisiyanın növləri
Təşkilati forma	İnvestisiya layihəsi: 1 ci, müəyyən bitmiş investisiya fəaliyyətinin bir obyektini, 2 ci , investisiyanın formasının həyata keçirilməsini nəzərdə saxliyr. Təsərrüfat subyektinin investisiya portfeli, buna daxildir bir investorun investisiyaları
İnvestisiya fəaliyyətinin obyektləri	Əsas fondların yaradılmasına həmçinin təkrar istehsalına, o cümlədən maddi və qeyri-maddi aktivlərə qoyulan uzunmüddətli real investisiyalar (kapital qoyuluşları). Dövriyyə vəsaitlərinə müvəqqəti və yaxud qısa müddətli investisiyalar (mal-material ehtiyatı, qiymətli kağızlar və digələrini qeyd etmək olar). Dövlət və qeyri-dövlət qiymətli kağızların depozitlərinə maliyyə investisiyaları.
İnvestisiya ehtiyatları üzərində mülkiyyət forması	Xüsusi investisiyalar Dövlətin iverisiyaları Xarici investisiyalar Birgə investisiyalar
İnvestisiya qoyuluşunda iştirakın xarakteri	Bilavasitə maddi obyektlər üçün edilən birbaşa investisiyalardır. Bu zaman investor investisiya obyektini və qoyulan vəsaitin seçilməsi üçün qoyur. Real investisiyanı buna misal olaraq göstərmək olar. İnvestisiya fondu vəya maliyyə vasitəçisinin mövcudluğu ilə xarakterizə olunan vasitəli investisiyalar. Bu növ investisiyalar dedikdə isə, portfel investisiyalarını və s. növləri aid edilir.

Mənbə: ƏliyevF.B. “İnvestisiya layihələrinin təhlili və dəyərləndirilməsi”. Bakı(2003) (Kitabın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir)

Beləliklə, 2018-ci ildə dövlətin sosial- iqtisadi sektorlarının tərəqqisi üçün bütün maliyyə bazalarından əsas kapitalla 17 milyard 238.2 milyon manat yaxud əvvəlki illərlə müqayisə olunarkən 4.4 faiz daha az vəsait yönəldilib. Xərclənmiş vəsaitin 68,0 faizini inşaat və quraşdırma işlərinin dəyər məbləği təşkil edib və həmin bu azalma məhz neft sektoruna yönəldilən investisiyaların azalması ilə əlaqədar olub, qeyri-neft sənayesinə qoyulmuş investisiyaların həcmi isə 23,0 faiz artıb.

Həmçinin, ümumi sərmayənin 67,5 %-i məhsul istehsalı sektorlarının, 24,7 %-i xidmət sektorunun, 7,5 %-i ümumi sahəsi 2074,7 min kv.m olan yaşayış kompleksi və evlərinin tikintisinin payına düşmüşdür. Bununla birlikdə, daxili mənbələrdən əsas kapitalla istiqamətləndirilmiş vəsait ümumi sərmayənin təqribən 70 faizin əhatə etmişdir. Beləliklə də, əsas kapitalla istiqamətləndirilmiş sərmayənin ümumi dəyərində bankların kreditləri 11,0 faiz, şirkət və qurumların vəsaitləri 52,6 %, ölkə əhalisinin özəl vəsaitləri 8,3 %, büdcədən gələn vəsaitlər 25,8 %, büdcədən kənar fond vəsaitləri 1,7 %, digər vəsaitlər isə 0,8 % olmuşdur. (<http://www.economy.gov.az>).

Bildiyimiz kimi, investisiya siyasətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri bazar iqtisadiyyatı şəraitində mövcud müəssisələri texnika ilə təchiz və yenidən qurulması istiqamətində əsaslı vəsait qoyuluşunda cihazlar və maşınlar üçün məsrəfin payını yüksəltməkdir. Yəni, bu istiqamətdə xərclər getdikcə artdıqca əsas istehsal fondlarının yeniləşməsi prosesi baş verir.

Məlumdur ki, investisiya siyasəti əsasən, investisiya qoyuluşlarının əsas istiqamətini iqtisadiyyatın aparıcı sahələrinin cəmləşdirilməsi üzrə kompleks tədbirlər təyin edən təsərrüfat qərarlarının toplusu kimi anlaşılr. Ölkənin makro və mikro iqtisadiyyatının yüksək tərəqqisinə investisiya vasitəsi ilə nail olunur. Bununla yanaşı, iqtisadiyyatda tarazlıq, onun səmərəliliyinin yüksəldilməsini və milli gəlirin artımını təmin edir.

1.2.Milli iqtisadiyyatda investisiya fəallığına təsir edən amillər

Bugün müasir dövrdə investisiya anlayışı çox geniş məzmunu və tərkibə malik olması tədqiqatlardan məlumdur. Belə ki, makroiqtisadiyyatda investisiya qoyuluşları ümumi xərclərin tərkib komponentlərindən biridir.

Bu mərhələdə innovasiyalar ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Bu nəticə Dünya İqtisadi Forumu (WEF) mütəxəssisləri tərəfindən təsdiqləndi. 2000-ci ildən bəri WEF tərəfindən hesablanan potensial rəqabət qabiliyyətinin indeksini tərtib etməkdə və orta müddətdə ölkənin davamlı formalaşma perspektivini əks etdirən üç səviyyə nəzərə alınmışdır:

- texnologiya indeks;
- ictimai təşkilatların indeksi;
- Makroiqtisadi mühitin göstəricisi.

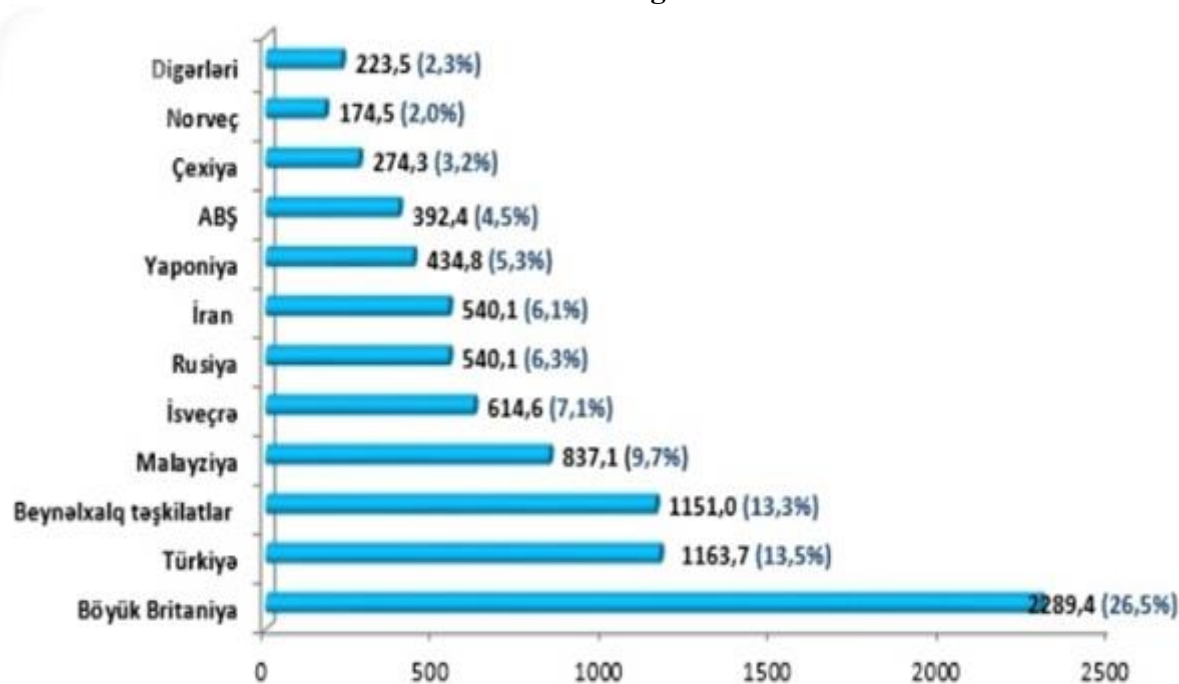
Texnologiya (yenilik) indeksi üzrə araşdırma aparmaq üçün, WEF ekspertləri bütün ölkələri əsas innovativ ölkələrə (əsas innovatorlara) və qeyri-əsaslı yenilikçi ölkələrə (qeyri-rəqabətçi innovatorlara) həsr etmişdir. Böyük innovasiya ölkələrində texnologiya payın 50% -ni təşkil edir və hər biri dövlət müəssisə indeksi və makroiqtisadi mühitin indeksinin 25% -ni təşkil edir. Yenilikçi ölkələrə kömək etmək üçün bütün göstəricilər xüsusi ağırlığın 1/3 hissəsini əhatə edir.

Bu texnologiya dəyişməsi, məhsul inkişafı, yeni marketinq üsulları, istehsal və ya satış sonrası xidmət üçün yeni imkanlar yarada bilər. Texnologiya dəyişməsi yeni sənayenin ortaya çıxmasından əvvəl gəlir. Adətən, köhnə liderlər müştərilərin dəyişən tələblərini başa düşmədikləri zaman rəqabət seçimlərindən əllərindən seçilir və bununla da yeni bir dəyər zənciri yaratmaq üçün vaxt yoxdur. Yeni bir segmentin ortaya çıxması, köhnə dəyər zəncirini tez və əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirə bilməyən köhnə liderləri təəccübləndirə bilər və bu, digər rəqiblər tərəfindən istifadə olunur. Enerji, xammal, nəqliyyat, kommunikasiya, avadanlıq qiymətlərində dəyişikliklər köhnə liderlərin rəqabət qabiliyyətinin azalmasına və yeni liderlərin rəqabət üstünlüyünə qovuşmasına səbəb ola bilər. Mövcud bazar liderləri müəyyən tənzimləmə qaydalarına uyğundur və həmişə tənzimləyici dəyişikliklərə cavab verməyə vaxt vermir. Yeni ətraf mühit siyasəti, ticarət

məhdudiyyəti, yeni sənaye sahələrinə olan tələblər şirkətlərə yeni rəqabət üstünlüklərinə nail olmaq üçün tələb olunan yeniliklərə gətirib çıxara bilər.

Markətdən yeniliklər əldə etməklə bazardan satın ala biləcəyiniz məlumdur. Ancaq bu yol, guya ovçuluq inkişafına məhkum edildi, çünki bir qayda olaraq ən qabaqcıl yeniliklər kommersiya dövrüyyəsində görünmür. Ən son texnologiyanın alıcısı bir sıra seçim əldə edir: kəşflərin inkişafı üçün pul sərf etmir, iqtisadi riski aradan qaldırır və ixtiranın istehsal müddətini istehsalda azaldır. Eyni zamanda, yuxarıda göstərildiyi kimi, belə yanaşma rəqabət qabiliyyətini azaldır və yüksək mənfəət yaradır. Şirkətlər (tədqiqat institutları, universitetlərlə müqavilələr) öz daxili inkişafını maliyyələşdirməyi və ya şirkət xaricində inkişafı nəzarət etməyi üstün tuturlar.

Diagram 1. 2017-ci ildə əsas kapitala yönəldilmiş xarici investisiyanın ölkələr üzrə məbləği

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi

Link: www.economy.gov.az

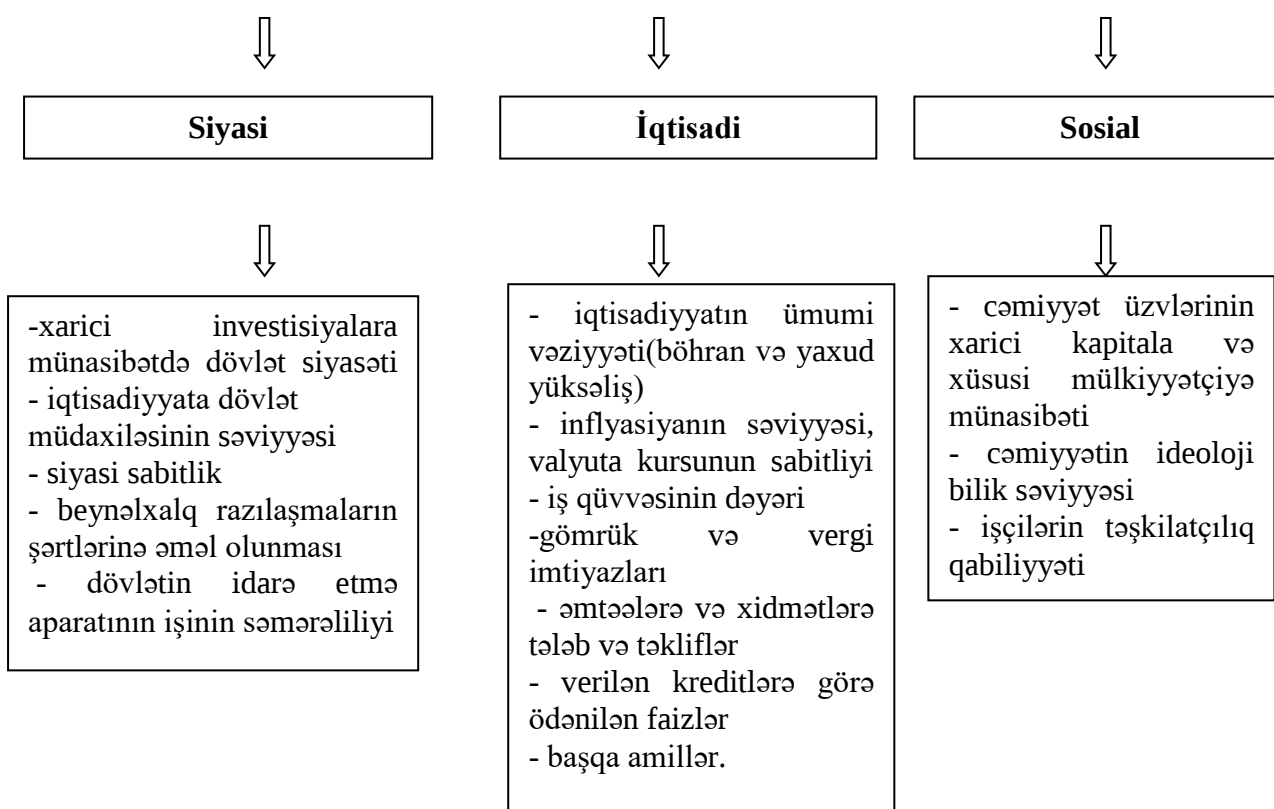
Şəkildən göründüyü kimi, 2017-ci ildə ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiya qoyuluşunun 26,5 faizi Böyük Britaniyanın payına düşmüşdür. Bu əsasən neft hasilatına qoyuluşlarla əlaqədar olmuşdur. Son illərdə xarici investisiya qoyuluşları üçün əsas sahələrdən biri neft və qaz hasilatı olaraq qalır.

Aşağı fəaliyyətin əsas məqsədi yenilikləri tətbiq etmək riski. Amerikalı tədqiqatçıların fikrincə, təklif olunan yeni məhsulların 40% -i istehlak malları bazarında, sənaye məhsullarının bazarında 20%, xidmət bazarında isə 18% -də baş vermir. Başqa bir səbəb - ərizə formasıdır.

Innovasiya siyasətini inkişaf etdirən müəssisələr yeniliklərin kütləvi istehsalı elmi nailiyyətlər kimi inkişaf etmədiyindən hərəkət etməlidirlər. Bu, elmi təhlilin məqsədi ilə müəssisənin innovativ fəaliyyəti. Yeniliklərin yaranmasının maliyyələşdirilməsi innovasiyalara zəmanət vermir. Pul vəsaitləri daha çox qoruyucu tədbirdir. İqtisadi ədəbiyyatda bazarda qüvvətli mövqeyə malik məşhur şirkətlərin elmi və texniki rəqabətdə müdafiəçi bir perspektivə malik olması çox nümunələr var. Fəal elmi-texniki siyasətin bir hissəsi maliyyə xərclərində çox təvazökar şirkətlər tərəfindən həyata keçirilir. Yeniliklərin təşviq edilməsində yüksək rəqabət kiçik firmalar tərəfindən tanınan rəqiblərlə müqayisədə yeni rəqiblər tərəfindən fərqlənir, çünki onlar üçün bu cür fəaliyyətlər bazarda çıxış etmək, rəqabət seçimlərini yaratmaq və saxlamaq üçün yeganə yoldur.

Ölkə iqtisadiyyatında makroiqtisadi sabitliyin və bir sıra sosial,iqtisadi məsələlərin həlli məqsədilə, əlverişli şəraitin yaradılması vacib şərtlərdən biri hesab edilir. Ancaq investisiyaların azlığı iqtisadiyyatın texnoloji bazasının yenilənməsinə, həmçinin yeni tələblərə uyğun olmasına imkan vermir, nəticədə bu da iqtisadi geriləməyə səbəb olur. Buna görə də investisiya imkanlarının, innovasiya yönümlü investisiyaların çoxalması istehsalın tərkibinin dəyişən bazar konyunkturasına uyğun olmasını həyata keçirir. Müasir dövrdə iqtisadçılar arasında “investisiya” iqtisadi kateqoriyasına dair müxtəlif fikir ayrılıqları, məntiq yanaşmaları mövcuddur. Məhz bu səbəbdən investisiya aid bir çox tərif var. Misal üçün, P. Samuelsonun fikrincə, “investisiya, müəyyən bir kapitalın yaranması, formalaşması və gələcəkdə gözlənilən istehlak prosesinin böyüməsi nəminə, günümüzdə gəlirin cari istehlaka xərclənməsindən imtina etmək deməkdir.” C.M. Keynsin fikrincə “İnvestisiya – firma tərəfindən kapital ehtiyatının çoxalmasına, avadanlığın alınmasına, digər lazımi ləvazimatların, binaların tikilməsinə və qurğuların quraşdırılmasına sərf olunan vəsaitdir.

Cədvəl 4. İnvestisiya mühitinin formalaşmasına təsir edən amillər

Mənbə: Əhmədov B.S “İnvestisiyalar və kapital” anlayışlarının mahiyyəti. Bakı(2009) (Kitabın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir)

Müasir dövrdə iqtisadçılar arasında “investisiya” iqtisadi kateqoriyasına dair müxtəlif fikir ayrılıqları, məntiq yanaşmaları mövcuddur. Məhz bu səbəbdən investisiya aid bir çox tərif var. Misal üçün, P. Samuelsonun fikrincə, “investisiya, müəyyən bir kapitalın yaranması, formalaşması və gələcəkdə gözlənilən istehlak prosesinin böyüməsi nəminə, günümüzdə gəlirin carı istehlaka xərclənməsindən imtina etmək deməkdir.” C.M. Keynsin fikrincə “İnvestisiya – firma tərəfindən kapital ehtiyatının çoxalmasına, avadanlığın alınmasına, digər lazımi ləvazimatların, binaların tikilməsinə və qurğuların quraşdırılmasına sərf olunan vəsaitdir.

Müasir dövrdə, Azərbaycan Respublikasının konstitusiyasına əsasən investisiya mühiti investorların hüquqlarının və mənafeələrinin qorunulması, mülkiyyətlərinin toxunulmazlığı, həmçinin müxtəlif sahibkarlara bərabər mühitin yaradılması, habelə, Appelyasiya Şuralarının təşkili, "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında", "Sahibkarlıq sektorunda aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında", "Xarici

investisiyaların qorunması haqqında", AR-nın qanunları və bəzi normativ hüquqi aktlarla və sənədlərlə tənzimlənir.

Günümüzdə investisiya siyasəti iqtisadiyyatın faydasından asılı olan malın maksimum artımı və gəlirini təmin edən kapital qoyuluşunun öncül sektorlarını müəyyənləşdirir. Apardığımız təcrübələrdən məlum olur ki, investorlar siyasi və iqtisadi dəyişməzliyi ilə digərlərindən fərqlənən dövlətlərə xüsusi maraq göstərilir. Bu cür nəticəyə gəlmək olar ki, investisiya cəhətdən möhkəm olan ölkənin gəlirləri aşağı olur. Bu səbəbdən də, Azərbaycanda investorlar neft istehsalından əldə etdiyi gəlirləri, ABŞ sadəcə 8 və ya 10 il müddətində alırlar.

2008-2009-cı illər ərzində, məhz Dünya Bankının (Doing Business-2009 Project) hesablamasına əsasən Azərbaycanda biznesin azad aparılmasına görə 33-cü yeri tutmuşdur. Dünya üzrə biznes icması üçün bu kifayət qədər təəccüblü xəbər idi. Bu biril ərzində ölkəmiz MDB ölkələrini, bəzi tərəqqi etmiş Avropa ölkələrini, habelə neft ilə zəngin Yaxın Şərq ölkələrini arxada qoyaraq 64-cü pilləyə qalxmışdı. 10 il sonra – 2018-ci ildə Azərbaycan Doing Business hesabatında 8pillə irəliləmişdir.

İnvestisiya imkanları ölkənin iqtisadi inkişafının əsasını xarakterizə edən ən mühüm göstəriciləridəndir. Sahə baxımından bu Azərbaycan nəaliyyətlərinin gələcəkdəki inkişafı baxımından ümidvericidir.

Lakin, müstəqillik əldə olunduqdan sonra ölkənin milli iqtisadiyyatına yatırılan investisiyaların çoxu xarici investisiyadır. Dövlətlərarası təşkilatlarda olan informasiyaya əsasən postsovet məkanında əcnəbi investisiyanın maksimum göstəricisi Azərbaycanın payına düşür. Digər aparıcı ölkələrin, Azərbaycan investisiya mühitinin xeyrinə olan arqumentlərə görə ölkədaxili iqtisadiyyatda onların xüsusi göstəriciləri vardır. Amerika (20,8 %), Yaponiya (10,7 %), Norveç (6,8 %), Böyük Britaniya (46,5 %).

Sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası "Azərbaycan - 2020: Gələcəyə baxış" və struktur problemləri müəyyən edilmiş və ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətini inkişaf etdirməsi ölkənin inkişafı üçün iki əsas istiqamətlərdən biri olmuşdur.

Teorisyenlər və praktikanlar əsas problemləri tam şəkildə başa düşmədən effektiv həllərə etibar edə bilmirlər.

Şəkil 1. Azərbaycan Doing Business - 2018

Mənbə: BMT-nin Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı

Link: <https://bakuresearchinstitute.org>

Məlumdur ki, strukturun diversifikasiyası yenilikçi əsasda ən mühüm vəzifədir, çünki ölkə iqtisadiyyatı hələ də xammallara yönəlib. Son illərdə ilkin sənayenin rolu və payı artmışdır, lakin struktur problemləri və diversifikasiyası ilə bağlı problemlər hələ həll edilməmişdir. 2005-ci ildə hasilat sektorunun payı 67,4 faiz, emal sənayesi sektorunun payı 2015-ci ildə 25,9 faiz, 2015-ci ildə 78,8 faiz və 15,3 faiz təşkil etmişdir. - 77,2% və 16,5% (4). Siyasi və sosial-iqtisadi sabitlik nəticəsində mövcud iqtisadi və investisiya stimullaşdırılması əsas makroiqtisadi göstəricilərin artması ilə nəticələndi. İstehsalat sənayesinin ixrac sektoruna sərmayə yatırımı, daxili investisiyaların tələbatı və iqtisadi fəaliyyətin inkişafına, həmçinin xarici investisiyalarla müqayisədə sabit investisiyalarda əsas kapitalla olan daxili investisiyaların payına gətirib çıxardı. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, investisiya həcmi və aspektləri iqtisadiyyata və sənaye sektoruna görə dəyişir. Məsələn, 2005-ci ildə dağ-mədən sənayesinə qoyulan investisiyaların payı 89,3%, sənayedə istehsalatda isə 2,8% təşkil edib. - 2016-cı ildə 63,9% və 14,2%, 2016-cı ildə 67,9% və 11,9%. Büdcənin artmasına baxmayaraq, müxtəliflik

baxımından yenilikçi bir əsas yoxdur. Məsələn, 2016-cı ildə investisiyaların payı: qida - 2,3%, yüngül - 0,1%, meşə - 0,4%, emal - 0,4%. kimya və neft kimyası - 0,8%, tikinti materialları sənayesi - 0,6%, metallurgiya - 0,7%, mühəndislik və metal emalı - 5,9%. (<http://sənaye.gov.az>)

Sözsüz ki, ilk növbədə xarici investorlar investisiya yatırıqları dövlətdə öz hüquq və maraqlarının müdafiyyəsi mexanizminə fikir verir. Belə olduqda məhkəmə müdafiə vasitələri onlarda ön planda dayanır.

Müasir dövrdə, Azərbaycanda yeridilən islahatlar kontekstində vergi sisteminin liberallaşdırılması, endogen və ekzogen investisiyaların dövlətin iqtisadiyyatına cəlb olunması nöqteyi-nəzərindən qurulması, bu sektorda dövlət siyasətinin sahibkarlığın tərəqqisi, vergi qanunvericiliyinin vaxtaşırı inkişaf etdirilməsi zərurəti meydana gəlir.

Innovasiya sənaye və iqtisadi fəaliyyət növləri arasında kapital axınında fərqlənən müəssisələrin səmərəliliyinə təsir göstərir. Sənaye arasındakı məhdud sərmayə axını göstərir ki, onlar yanacaq və enerji sektorunda cəmlənmişdir və ənənəvi məhsullar idxal olunan yerli məhsulların istehlak strukturundan diversifikasiya etmək imkanları və diversifikasiya imkanları azdır. Mürəkkəb iqtisadi vəziyyət yerli istehsalın şaxələndirilməsinin (daxili istehlakçı və sənaye tələbatının əksəriyyəti daxili emal sənayesi məhsullarına çevrildiyini) və sənaye modernləşdirilməsinin vacibliyini ortaya qoydu. Emal sənayesində artan həcm və investisiya istiqamətləri ilə aşağıdakılar paradoksaldır:

- yerli istehsalat idxaldan asılıdır, çünki yerli istehsalın 60-70% -i xaricdən gətirilən idxal materiallardan asılıdır;

- Hazır məhsul anbarlarında ucuz yerli məmulatlar (idxalı ilə müqayisədə), keyfiyyətsiz məhsullar və maddi qalıqların payı artmışdır. Satışa çıxılmayan məhsulların həcmnin, əmək haqqının, enerji istehlakının, vergilərin, sosial təminat fonduna vəsaitin artması və s. Bunun artmasına səbəb olur. Amma əslində, yalnız işçilərin sayında deyil, əmək haqqının artması var;

Böhran və yoxsulluq barədə danışımlarına baxmayaraq, insanlar az miqdarda yemədilər, süd məhsulları, bayram evləri (tək yeməklər) və cənazə

xidmətləri təqdim edən firmaların sayı artdı. Pərakəndə dövriyyəsinin artımı müşahidə olunur: avtomobil, məişət texnikası, geyim, toxuculuq, ət məhsulları, dərman, xidmət və s.

Ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün istənilən investisiya qoyuluşu fəaliyyətinin tətbiqi mütərəqqi rola malik ola bilməz. Ona görə ki, ölkə iqtisadiyyatın perspektivsiz və gələcək vəd etməyən sahələrinə investisiya qoyuluşu, onun ölkə iqtisadiyyatın formalaşmasındakı əsas rolunu diqqət mərkəzində saxlamağı da özlüyündə tələb edir.

Ancaq çox vaxt investisiyalar haqqında qərarlar verən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları ən sadə şəkildə deyilsə, hansı məhsulların milli iqtisadiyyatın gələcək inkişafında daha səmərəli olacağını əvvəlcədən düzgün təyin edə bilmədikdə, iqtisadi strategiya düzgün istiqamət üzrə formalaşmır. Məlumdur ki, iqtisadi strategiyaya müvafiq gəlməyən, habelə, iqtisadi tərəqqidə vacib rol oynamayan sektorlar üzrə düşünülməmiş və qeyri-səmərəli investisiyaların tətbiqi əldə olan vəsaitlərin dağıdılmasına və ya israfına səbəb olacaqdır.

Hal-hazırda Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının inkişafına tam müvafiq olaraq müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində xarici ölkələrin marağı və qarşılıqlı investisiya yatırımlarının həyata keçirilməsi təşviqi böyük vüsətlə aparılır. Məhz sözügedən baxımdan 20 sentyabr 1994-cü ildə dünyanın aparıcı neft şirkətləri ilə Xəzər dənizindəki Çıraq, Azəri və Günəşli yataqlarının işlənilməsinə dair bağlanmış “Əsrin müqaviləsi” milli iqtisadiyyata xarici investisiyaların cəlb olunmasında mühüm, həyati əhəmiyyətli və olduqca ciddi bir addım olmuşdur. Sözügedən müqavilə Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası üçün fundament yaratdı. Beləliklə, beynəlxalq konsorsium yaradılmaqla indiyədək respublikada 20-dən artıq neft-qaz əməliyyatlarının həyata keçirilməsi ilə müqavilələr bağlanmışdır və bu mühüm işdə 15 xarici ölkədən 33 iri məşhur korporasiyalar iştirak etmişdir. Aparılan təhlil və araşdırmalar göstərir ki, BTC-nin tamamlanması məqsədilə ümumilikdə 10 milyarda yaxın ABŞ dolları xərclənmişdir. Bağlanan müqavilələr 30 il müddətində nəzərdə tutulmuşdu ki, bununda

nəticəsində ölkəmizə nəhəng məbləğlərdə xarici investisiya qoyuluşları axını sürətlənmişdir. Təhlil üçün cədvələ diqqət yetirmək yerinə düşər.

Cədvəl 5. Neft yataqlarının ümumi xarakteristikası

	Neft yataqları	istehsal həcmi mln.t	investisiya (mlr. ABŞ dol, hesabı ilə)	Azərbaycanın payı (faizlə)
1.	"Azəri", "Çıraq", "Günəşli"	630.0	12-14	10.0
2.	"Qarabağ"	80-150	1.7-2.0	7.5
3.	"Şahdəniz"	100.0	4.0	10.0
4.	"Dan ulduzu-Əşrəfi"	100-150.0	1.5-2.0	20.0
5.	"Lənkəran-Talış-dəniz"	100.0	1.5-2.0	25.0
6.	"Yalama" (D-222)	100.0	1.5-2.0	40.0
7.	"Abşeron"	150-300	3-3.5	50.0
8.	"Naxçıvan"(Keçmiş D-3)	75-100	5.0	50.0
9.	"Oğuz"	75.0	2.0	50.0
10.	"Kürdaşı"	90-120	2.0	50.0
11.	"Güney-Qərbi-Qobustan"	30-60	0.3-0.5	20.0
12.	"İnam"	150-250	3-4	50.0
13.	"Muradxanlı"	80-80	1-1.5	50.0
14.	"Alov", "Araz", "Şəfəq"	150-300	9.0	40.0
15.	"Kürsəngi", "Qarabağlı"	60-90	0.5-0.8	50.0
16.	"Atəşgah"	100.0	2.0	50.0
17.	"Zəfər", "Məşəl"	120-150	2.0	50.0
18.	"Lerik-dəniz", "Savalan"	100-120	2.0	50.0
19.	"Padar"	50-100	0.8-1.0	20.0

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin(ARDNŞ) rəsmi məlumatı əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Link: www.socar.az

Günümüzdə xarici investisiyaların cəlb edilməsi siyasəti iqtisadi siyasətin əsas tərkib hissəsi kimi daxili potensialı fəallaşdırmalıdır. Lakin bazar əlaqələrinin inkişafının ayrı-ayrı mərhələlərində bu potensialın reallaşmasına yanaşma fərqli olmuşdur, bununla belə, ümumi metodoloji yanaşma komponentləri mövcud deyildir.

Belə ki, xarici investisiyaların cəlbi sektorunda iqtisadi siyasətin mühüm istiqamətləri bəzi əsas vəzifələrin icrasının vacibliyindən asılı olmalıdır :

- xarici investorlar üçün əsas qismi vergi rejiminin dəyişməzliyi olan təşkilati və hüquqi mühitin ərsəyə gətirilməsi;
- kommersiya riskləri və təhdidlərinin nisbətən azaldılması nəticəsində ölkənin nüfuzunun artması;
- potensial xarici investorların müəyyən edilməsi və cəlbi üzrə təşkilatların vəzifələrinin vahid dövlət orqanında yığılması və s. (Atakişiyev M.N, Sülüymanov Q.2004:s.256-294)

Müasir dövrdə AR sənayesinin çoxşaxəli olmasını nəzərə alsaq, o zaman burada struktural investisiya siyasətinin xüsusi meylli, material resurslarının müasir texnikalar və texnologiyaların əsasında emal olunaraq, dünya standartlarına cavab verə bilən yüksək keyfiyyətli, həmçinin, dünya bazarında rəqabətə dözə bilən son hazır məhsul (“end product”) şəklində ixracat potensialını artırmağa istiqamətləndirilməlidir. Əlbəttə, bu cür yanaşma tərzii ehtiyatlardan istifadənin səmərəliliyi problematikasını, xüsusilə aktuallaşdırır və beləliklə də, investisiya siyasəti sözügedən problemi həll etmək üçün ekoloji təmiz texnologiya və imkanların tətbiqinə təkan verir.

1.3. İnvestisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənmə mexanizminin xüsusiyyətləri

Milli iqtisadiyyatın inkişafı, innovasiya strategiyası - iqtisadiyyatın real sektorundakı təşkilatların fəaliyyətlərinin investisiya yönəlişi və təşviq sistemi vasitəsilə dövlət siyasəti tərəfindən müəyyən edilir. İnnovasiya - müəssisələrin investisiya fəaliyyəti iki əsas faktora bağlıdır: istehsal potensialının yaxşılaşdırılması və mövcud maliyyə qaynaqların miqdarı. Məhsuldarlığı artırmaq üçün ən əhəmiyyətli təşviq, sənaye rəqabətinin sıxlığının artmasıdır (bir çox müəssisə rəqabət xaricidir və bir-birləriylə rəqabət etməməkdədir), çünki bu anda aşağı rəqabət sıxlığı və ictimai istək tələbi artırmaqda yenilik üçün əhəmiyyətli bir vasitədir. Əksərən, sənayedə istehsal artımı sərmayə sıxlaşdı, yəni böyümə, ancaq uzun müddətli investisiya qaynaqlarına və rəqabətli bazarların formalaşmasına daxil ehtiyacını ortaya çıxaran investisiya həcmi artıraraq təmin edilə bilər. Bir

sıra tədbirin tutarlı bir şəkildə tətbiq olunması (investisiya layihələrinin həyata keçirilməsində inzibati maneələrin azaldılması, infrastrukturaya əlçatanlıq, iqtisadiyyatdakı investisiyaların əlaqələndirilməsi, vergi siyasəti tədbirlərinin tətbiq olunması (vergi subsidiyaları)) səbəbiylə dövlət, modernizasiya sərmayələrini təşviq etməkdədir və eyni zamanda iqtisadiyyatın yenilikçi inkişafı bu tipli məsələlərdəndir. Bununla belə, iqtisadi yenidən qurulmanın əsas mənbəyi istehlakçı və investisiya tələbatının bərpası və rəqabətin inkişafıdır. Siyasət, yüksək səviyyədə risk və ya uzun bir geri ödəmə müddəti olan layihələrin həyata keçirilməsi üçün lazım olan, ancaq xüsusi olanların yerinə keçməyən, ancaq mövcud potensialın reallaşdırılması üçün subsidiyaların yaradıldığı ictimai investisiya proqramlarında bir artım təmin edilir.

Bu əmtəə asılılığından innovativ inkişafa qədər gediş deməkdir. Ölkə prezidenti iqtisadi dəyişikliklərin yeni bir mərhələsini elan edərək, iqtisadi davamlılığı, sabitliyi və xalqın rifahını təmin etmək yolunda tədbirlərə imza atmış oldu. Bu, çox vacib elementdir, çünki sənaye və infrastruktur baxımından yeni bir rəqabət iqtisadiyyatı, eləcə də inkişaf etmiş bir xidmət sektoru lazımdır. İqtisadiyyatı müasir texnoloji əsaslarla iqtisadiyyata zəruri materiallar və insan resursları ilə təkmilləşdirmək üçün effektiv bir mexanizmə ehtiyacımız var. Hazırda iqtisadiyyatın real artımına və inkişafına, rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına, strukturun təkmilləşdirilməsinə və sektorun inkişafına töhfə verəcək geniş tətbiqetmə texnologiyalarından istifadə edərək, iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında kütləvi məhsul yaratmağı təklif edir. Aşağı faiz - yüksək gəlirlilik - aşağı risk şərti Bu, xüsusilə vacibdir, çünki bir ölkənin real sosial-iqtisadi inkişafının əsas şərtləri iqtisadi sistemin sabitliyi və inkişafıdır.

Beləliklə, qeyd etmək yerinə düşər ki, əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində aparılan islahatların nəticəsində ölkəmiz -Azərbaycan aparıcı beynəlxalq nüfuzlu hesabatlarda öz mövqeyini ilbəl daha da gücləndirir. Belə ki, hər il Dünya Bank tərəfindən hazırlanmış və dərc olunmuş “Doing Business 2018”

hesabatında səkkiz pillə irəliləyən Azərbaycan 190 ölkə arasında 57-mövqeyə yüksəlib. (Atakişiyev M.N, Sülüymanov Q.2004:s.246-253)

İnvestisiya fəalılığının dövlət tərəfindən stimullaşdırılması müxtəlif yollarla həyata keçirilir. Bunlardan birincisi, həyata keçirilən investisiya qoyuluşları ilə bağlı risklərin azaldılmasıdır. Belə ki, dövlət investisiya qoyuluşu əsasında yaradılmış kapitalın milliləşdirilməsi və bundan əldə edilən gəlirlərin sərbəst şəkildə istifadəsinə təminat verə bilər. Bundan başqa, dövlət prioritet sahələrdə sığortalanmaya, investisiyanın maliyyələşdirilmə mənbələrinə təminat verməklə riskləri azaltmış olur ki, bu da cəlb edilən vəsaitlərin qiymətinin aşağı düşməsinə səbəb olur. İkincisi, dövlət tərəfindən investisiya qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsi üçün güzəştli kreditlərin verilməsidir. Belə halda da, investisiyanın maliyyələşdirilməsi üçün cəlb edilmiş vəsaitlərin qiyməti aşağı düşür. Üçüncü istiqamət, investisiya qoyuluşlarının gəlirliliyinin yüksəldilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, dövlət tərəfindən vergi güzəştləri, subsidiyalar verilməklə, investisiyanın gəlirliyinin artırılmasına nail olunur.

Bütün Avropa və Mərkəzi Asiyada 4 və daha çox islahat aparan 3 ölkədən biri olub. Eyni zamanda, Dünya İqtisadi Forumu tərəfindən nəşr olunan və rəqabət-qabiliyyətlik üzrə ən geniş qiymətləndirmə hesab olunan “Qlobal Rəqabətlik Hesabatı”nda ölkəmizin mövqeyi ötən illə nisbətə 2 pillə yaxşılaşaraq 35-ci yerə yüksəlib. O, 2009-cu ildən MDB məkanında liderlik mövqeyini qoruyub saxlayır. Beləliklə, ümumi sosial-iqtisadi investisiya fəaliyyətinin əsas hüquq nəzarətçiləri və Azərbaycanda xarici investisiya qoyuluşu “Xarici investisiyaların müdafiəsi haqqında” və “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” AR-nın qanunlarında nəzərdə tutulur. Bütün yuxarıda qeyd edilən qanunlar yerli və xarici investorların dövlətlərinə, zəmanət və məhkəmə müdafiəsini təqdim edir.

Bununla yanaşı, “Xarici investisiyaların qorunması haqqında ” AR-nın qanunu dövlətdə xarici investisiyaların qoyuluşunda hüquqi və iqtisadi prinsipləri təyin edir. Belə ki, qanun layihəsi xarici maddi və maliyyə vasitələrinin cəlb edilməsinə və faydalı istifadəsinə istiqamətləndirilərək xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir. Əsasən, milli investorun iştirak edə bildiyi

müəyyən bir fəaliyyətdə xarici investorların iştirakına icazə verilir, əgər bu başqa qanun tərəfindən qadağan olunmursa.

2010-2016-cı illərdə ölkə iqtisadiyyatına yönəlmiş həm daxili, həm də xarici investisiyalar, həm milli valyuta ilə, həm də ABŞ dolları ilə əks olunmuşdur. Daha bir müsbət amil olaraq Azərbaycanın ayrı-ayrı ölkələrlə ölkələrinə investisiyasının təşviş olunması və qorunması üzrə mövcud ikitərəfli danışıqlar göstərmək olar. İndiyə qədər iqtisadiyyatımızın, xüsusilə sənayenin, texnoloji və texnoloji inkişafın və sənaye quruluşunun vəziyyəti müasir tələblərə cavab vermir. Elmi əsaslı strategiya milli səviyyədə (sənayenin və regionların səviyyəsində deyil) vacibdir, çünki: gedən Başlanğıcda təvazökar büdcə gəlirləri artmaqdadır və bu, maliyyə resurslarından istifadə edərkən hökumətin müstəqilliyini genişləndirir. Sənaye siyasətini müəyyənləşdirməkdə sənaye siyasətinin yalnız inkişaf prioritetlərini müəyyənləşdirmək proqramı deyil, həm də sənaye kompleksinin və onun materiallarının dinamikasını tənzimləyən vahid qanunvericilik, inzibati, maliyyə və iqtisadi qərarlar, tədbirlər və tədbirlər sistemi olduğunu anlamaq lazımdır. Ölkənin davamlı sosial-iqtisadi inkişafını və milli təhlükəsizliyini təmin etmək üçün istehsal. Vahid dövlət siyasəti siyasətinin konsepsiyası iqtisadiyyatın hazırkı modernləşdirilməsini, onun mövcud problemlərini və iqtisadi artımı təşviq etmək məqsədi daşıyır. Digər tərəfdən, yerli istehsalın uzunmüddətli rəqabətliyini, ölkənin davamlı iqtisadi inkişafı üçün iqtisadi fəal əhəlinin məşğulluğunun təmin edilməsi. İqtisadiyyat təbiətdə olabiləcək dinamik bir sistem olduğundan, gələcək dinamikasını müəyyənləşdirmək iqtisadiyyatdakı müasirləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsinə kömək edən iqtisadi inkişaf strategiyası və inkişaf taktikası əsasında işləməyə imkan verir. Bu problemlərin həlli çevrilmənin növbəti mərhələsinə, yəni sürətli iqtisadi inkişafa keçiddir. Sosial, təbii amillər və texniki proseslər arasındakı ziddiyyət qarşısında ən geniş mənada sabit inkişaf mümkün deyil. Buna görə də, davamlı inkişaf konsepsiyasına keçid, keçmişə dönmək deyil, mövcudluğu yenidən düşünmək yerinə onları balans, rasionallıq və realizm təmin edir. Biz bu iki sahəni davamlı irəliləyiş üçün birləşdirməliyik. İqtisadiyyat ilk növbədə yüksək texnologiya və xidmətlərin iqtisadiyyatı olmalıdır. İslahatlar onlar

olmadıqda qəbul edilmir, lakin onlar üçün ən uyğun şərtlər yarandıqda qəbul olunur.

II Fəsil AZƏRBAYCAN SƏNAYESİNDƏ İNVESTİSİYA FƏALLIĞININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Sənayedə investisiya qoyuluşlarının mövcud vəziyyətinin təhlili

Azərbaycan sənayesində struktur-investisiya siyasətinin əsas meyli, material vəsaitlərinin ən müasir yeni texnika və texnologiyadan istifadə etməklə emal olunaraq və dünya standartlarına uyğun yüksək keyfiyyətli, dünya bazarlarında rəqabətə dözə bilən son hazır məhsul şəklində ixrac potensialını artırmağa istiqamətlənməlidir.

İstənilən ölkənin tərəqqisində investisiyaların rolu müasir dövrümüzdə çox mühüm əhəmiyyət daşıyır. İnvestisiyalar iqtisadi artımı və təhlükəsizliyi, ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyini təmin edir, əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəlməsinə zəmin yaradır. İqtisadi artımı təmin etmək üçün investisiyaları iqtisadiyyatın əsasən prioritet və öncül sahələrinə yönəltmək, həmçinin iqtisadiyyatda elm tutumlu sektorların payını çoxaltmaq vacibdir. Regionlarda sənayenin inkişafı investisiya mühitinin əlverişli olmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. İnvestisiya riski yüksək olan regiona investisiyanın cəlb olunması çətinləşir. Belə qeyd etmək olar ki, yüksək investisiya riski şəraitində nəzərdə tutulan mənfəət normasının səviyyəsi də yüksək planlaşdırılır. Nəzərdə tutulan mənfəət norması investisiya riski və faiz dərəcəsinin səviyyəsindən asılı olduğu halda, əldə edilə bilən mənfəət norması infrastrukturun inkişafından, kadrların ixtisasından və s. asılıdır. Bu baxımdan regionda investisiya fəallığını təmin etmək üçün investisiya riskinin aşağı salınması üçün tədbirlərin görülməsilə yanaşı, mənfəət normasına təsir göstərən amillərin də nəzərə alınması vacibdir.

Birbaşa təsir dövlət büdcəsi, büdcədən kənar fondlar və dövlət müəssisələrinin investisiya qoyuluşlarının artırılması yolu ilə həyata keçirilir. Dövlət iqtisadi subyektlərin investisiya fəaliyyətinin şərtlərini dəyişməklə investisiya qoyuluşlarının tutumuna və istiqamətlərinə dolaylı yolla təsir göstərir.

Bazar iqtisadiyatı şəraitində investisiya siyasətinin ən məxsusi əlamətlərindən biri mövcud müəssisələrin texnikalar ilə təchizinə və təkrar qurulmasına

yönəldilmiş əsaslı vəsait qoyuluşunda qurğu və maşınlar üçün məsrəflərin xüsusi çəkisini yüksəltməkdən ibarətdir. Həmin istiqamətdə xərclərin get-gedə artması əsas istehsal fondlarının yeniləşməsinə imkan verir. İnvestisiya qoyuluşlarının realizasiyası mürəkkəb bir proses olmaqla ciddi yanaşma tələb edir. Sözügedən baxımdan investisiya anlayışını bir iqtisadi kateqorial-aparat kimi nəzərdən keçirmək və onun mahiyyətini tədqiq etmək məqsədəuyğun sayılırdı. Bütün ölkələrin tərəqqisində investisiyaların ümumi rolu günümüzdə çox böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. İnvestisiyalar iqtisadi artım və təhlükəsizliyi, ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyini təmin edir, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə şərait yaradır. İqtisadi artımı təmin etmək məqsədi ilə investisiyaları iqtisadiyyatın əsas sahələrinə yönəltmək, iqtisadiyyatın tərkibində elmtutumlu sferaların payını artırmaq vacib amilərdən biridir. İnvestisiya artımını təmin etmək üçün bazar infrastrukturunun genişləndirilməsi və mükəmməlləşdirilməsi mühüm yer tutur. Beləliklə, investisiyanın düzgün tətbiqinin-sənayenin daha gəlirli sahələrinə yatırılması ölkə iqtisadiyyatının gəlirlərinin artırılması istiqamətində ən vacib addımdır və həmçinin, sənayenin də mikro və makro səviyyədə inkişafını təmin edir.

Cədvəl 6. İqtisadiyyatda əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların strukturu

(ümumi yekuna nisbətən, faizlə)

	2014	2015	2016	2017
Əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlər, cəmi	100,0	100,0	100,0	100,0
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	2,1	2,2	2,1	3,5
Sənaye	43,4	53,3	63,1	60,9
Tikinti	12,6	13,3	18,0	15,8
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	3,3	1,6	1,1	1,9
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	13,9	13,8	8,8	10,2
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	0,7	2,8	0,5	1,2
Informasiya və rabitə	0,9	2,1	1,3	1,0
İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi	1,7	0,8	0,7	0,4
Dövlət idarəetməsi və müdafiə; sosial təminat	6,8	4,0	1,8	2,2
Təhsil	2,9	1,9	1,3	0,9
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	1,8	1,5	0,8	1,1
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	9,3	2,3	0,4	0,8
Digər sahələr	0,6	0,4	0,1	0,1

Mənbə:Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) məlumatı əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Link:www.stat.gov.az

Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, sənaye sahəsi ölkədə əsas kapitalla investisiya qoyuluşlarına görə prioritet sahə olaraq qalır. Belə ki, ölkədə əsas ka-

pitala investisiya qoyuluşlarının 2014-cü ildə 43,4 faizi sənayenin payına düşürdüsə, 2017-ci ildə bu göstərici 60,9 faiz təşkil etmişdir. Bununla yanaşı, sənayeyə qoyulan investisiya qoyuluşunun əsas hissəsi xam neft və qaz hasilatının payına düşmüşdür. Belə ki, əsas kapitala investisiya qoyuluşunda bu sahənin payı müvafiq olaraq 33,6 faizə və 48,2 faizə bərabər olmuşdur. 2017-ci ildə sənayedə əsas kapitala qoyulmuş investisiyanın yalnız 6,1 faizi emal sənayesinin payına düşmüşdür.

Regionlarda sənayenin inkişafı investisiya mühitinin əlverişli olmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. İnvestisiya riski yüksək olan regiona investisiyanın cəlb olunması çətinləşir. Belə ki, yüksək investisiya riski şəraitində nəzərdə tutulan mənfəət normasının səviyyəsi də yüksək planlaşdırılır. Nəzərdə tutulan mənfəət norması investisiya riski və faiz dərəcəsinin səviyyəsindən asılı olduğu halda, əldə edilə bilən mənfəət norması infrastrukturun inkişafından, kadrların ixtisasından və s. asılıdır. Bu baxımdan regionda investisiya fəallığını təmin etmək üçün investisiya riskinin aşağı salınması üçün tədbirlərin görülməsilə yanaşı, mənfəət normasına təsir göstərən amillərin də nəzərə alınması vacibdir. Praktikada bu amillər qarşılıqlı əlaqədə olurlar, yəni mənfəət normasına təsir edən amillər, həm də investisiya riskinin səviyyəsinə təsir göstərir. İnvestisiya siyasəti ayrı-ayrı investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün əhalinin və müəssisələrin vəsaitlərinin cəlb edilməsinin, qiymətli kağızlar bazarının, lizinq əməliyyatlarının, ipoteka kreditləşməsinin, sığorta şirkətlərinin inkişafının stimullaşdırılması məqsədilə reallaşdırılır. İnvestisiya qoyuluşlarının daxili mənbələrinin məhdud olduğu şəraitdə xarici investisiyanın cəlb edilməsinin iqtisadi inkişaf üçün əhəmiyyəti artır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, investisiya siyasəti xarici investisiyanın cəlb olunmasına nail olmaq üçün deyil, ümumiyyətlə regionlarda sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılmasına istiqamətlənməlidir.

İnvestisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinə dövlət investisiyasının idarə olunması, o cümlədən investisiya fəaliyyəti prinsiplərinin qaydaya salınması və bu prinsiplərə investisiya fəaliyyətinin subyektləri tərəfindən riayət olunmasına nəzarət daxildir. Dövlət investisiya prosesinə birbaşa və dolaylı yolla təsir göstərir. Birbaşa təsir vasitəsi dövlət büdcəsi, büdcədən kənar fondlar və dövlət müəssisə-

lərinin investisiya qoyuluşlarının artırılması yolu ilə həyata keçirilir. Dövlət iqtisadi subyektlərin investisiya fəaliyyətinin şərtlərini dəyişməklə investisiya qoyuluşlarının həcminə və istiqamətlərinə dolayı yolla təsir göstərir. (Əlavə 1. Sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar (faktiki qiymətlərlə), milyon manat(əlavədə, s. 76).

Cədvəl 7. Azərbaycanada əsas kapitalla investisiyanın artım dinamikası
(2010=100)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlər, cəmi	127.3	150.9	173.6	170.7	151.7	118.8	122.1
Sənaye	123.7	137.1	169.1	171.7	187.5	160.3	158.8
Mədənçıxarma sənayesi	108.3	126.8	166.4	193.5	228.1	195.1	178.1
Emal sənayesi	163.7	163.7	167.8	121.1	89.0	76.5	109.8
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	179.2	129.9	111.6	96.2	64.0	75.2	165.5
Su təchizatı; tullantıların təmizlənməsi və emalı	127.9	187.1	252.4	152.7	140.7	97.9	103.5

Mənbə: DSK-nın məlumatı əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Link: www.stat.gov.az

Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, 2010-2017-ci illərdə ölkədə əsas kapitalla investisiyanın artımı sənayeyə nisbətən aşağı olmuşdur. Belə ki, 2013-cü ildən sonra həm ümumi, həm də sənaye investisiyalarının azalması baş vermişdir. Bu azalma əsasən neftin dünya bazarında qiymətinin aşağı düşməsi hesabına olmuşdur. Ən əhəmiyyətli azalma emal sənayesində və elektroenergetikada baş vermişdir. Belə ki, ölkədə emal sənayesinə 2015-2016-cı illərdə, elektroenergetikada isə 2014-2016-cı illərdə əsas kapitalla investisiyanın həcmi 2010-cu ilə nisbətən az olmuşdur. Elektroenergetikada yaradılmış güclərin davamlı artımını həmişə təmin etmək mümkün olmur, emal sənayesində investisiyanın azalması neqativ haldır. Neft qiymətlərinin aşağı düşməsi nəticəsində dövlət büdcəsindən maliyyələşən investisiyaların real həcmnin azalması 2017-ci ildə ölkədə əsas kapitalla investisiya qoyuluşların həcmnin 2013-cü ilə nisbətən əhəmiyyətli şəkildə aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur.

Əsasən, müasir dövrdə ölkədə olan investisiya qoyuluşlarının əsas hissəsi təzə inşaata istiqamətlənir. Məsəl üçün, investisiya qoyuluşlarının əsas hissəsinin

yönəldiyi sənayedə əsas fondların yeniləşmə əmsalı 2014-2018-ci illər ərzində 7,8 %-lə 15,7 % arasında dəyişdiyi halda, sıradan çıxma əmsalı 0,5 %-lə 0,9 % arasında dəyişmişdir. Vurğulamalıyıq ki, sənayedə yeniləşmə əmsalı əvvəllər əsasən neft və qaz hasilatı sektoru nəticəsində baş verirdisə, müasir dövrdə içkilər buraxılışında, metallurgiya sənayesində, neft emalı sektorunda, avtomobil qoşqu-ları buraxılışında yeniləşmə əmsalı çox olmuşdur. (Qasımov F.H, Nəcəfov Z.M,2009:s. 196-218)

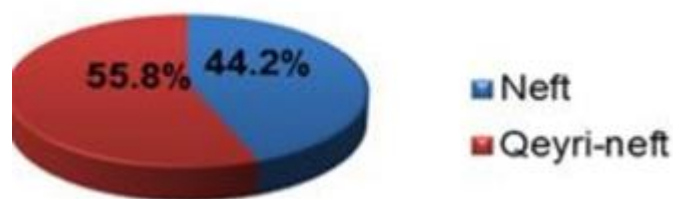
Son illərin statistikasına ölkəmizin iqtisadi siyasətinin nəticələrinin əsas göstəriciləridir. 2018-ci ildə ölkənin iqtisadi-sosial sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla 10148,7 mln. manat və ya əvvəlki ilin cari dövrü ilə müqayisə olunduqda 11.5% az vəsait yönəldilib.

Dövlət Statistika Komitəsinin son məlumatlarına görə, bu azalma neft sektoruna yatırılan investisiyaların azalması ilə bağlı olmuşdur, qeyri-neft sahəsinə yönəldilmiş vəsaitin həcmi isə ümumilikdə 20.2%, o cümlədən, qeyri-neft sektoruna qoyulmuş investisiyalar isə 24.4 % artmışdır. Ümumi sərmayənin 69.4%-i bilavasitə tikinti və quraşdırma işlərinin yerinə yetirilməsinə sərf edilmiş, istifadə edilmiş vəsaitin 69.3%-i məhsul istehsalat obyektlərinin, 22.4 %-i xidmət sahələri obyektlərinin, 8.3% isə ümumi sahəsi 1503.6 min kvadrat metr olan yaşayış məkanlarının və məskənlərinin tikintisinin payına düşmüşdür. Daxili mənbələrdən başlıca kapitalla yönəldilmiş vəsait isə ümumi sərmayənin 60.8%-ini təşkil etmişdir. Əsas kapitalla yönəldilən sərmayənin ümumi və vahidləşdirilmiş dəyərində müəssisələr və təşkilatların vəsaitləri 51.2%, bank kreditləri 13.7%, büdcə vəsaitləri 25.8%, əhəlinin şəxsi vəsaitləri 8%, büdcədən kənar fondların vəsaitləri 1.9%, sair vəsaitlər isə 0.9% təşkil etmişdir.

2018-ci ildə ölkə sənayesində 33,7 mlrd. manatlıq məhsul və xidmətər istehsal edilmiş, ümumi istehsalın 74 faizi mədənçıxarma, 20,1 faizi emal və istehsal, 5,2 faizi elektrik-enerjisi, habelə, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizi, 0,7 faizi su təchizi, tullantıların təmizlənməsi və emal sahələrinin payına düşmüşdür. Sənaye müəssisələrində baş kapitalla qoyulmuş investisiyaların ümumi həcmində isə müsbət dinamik artım müşahidə olunmuşdur. Sənaye

sektorundan əsas kapitalla yatırılan investisiya 2013-cü ilin cari dövrü ilə müqayisədə 2018-ci ildə hardasa 2,2 dəfə artaraq 7 mlrd. manatı keçmiş və iqtisadiyyat üzrə əsas kapitalla yönəldilən ümumi investisiyanın 39,7%-i təşkil etmişdir. 2018-ci ilin göstəricilərinə müvafiq olaraq, sənaye sektoruna qoyulan investisiyaların 44,2%-i xarici investorların, 55,8%-i daxili investorların payına düşmüş, sənaye üzrə əsas və aparıcı fondların vahid dəyəri 13% artaraq 46,8 mlrd. manat və ya iqtisadiyyatda mövcud olan bütün əsas fondların təqribən 57%-ni təşkil etmişdir.

Şəkil 2. 2018-ci il də neft və qeyri-neft sektoru
Cəmi 37 009,1 milyon manat

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Neft şirkətinin məlumatı əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Link: www.socar.az

Dövlət Statistika Komitəsinin informasiyasına görə, 2018-ci ildə sözügedən azalma neft sektoruna yatırılmış investisiyaların azalması ilə birbaşa bağlı olmuş, qeyri-neft sektoruna yönəldilən vəsaitin həcmi isə 1,2%, habelə, qeyri-neft sənayesinə qoyulmuş investisiyalar isə 1.9% artım göstərmişdir. Əsas kapitalla yönəldilən sərmayənin ümumi dəyərində isə müəssisə və təşkilatların vəsaitləri 84.1 faiz, əhəlinin şəxsi vəsait və gəlirləri 5.9 faiz, bank kreditləri 5.1 faiz, əsas büdcə vəsaitləri 4.1 faiz, büdcədən kənar fond vəsaitləri isə 0,8 faiz təşkil etmişdir.

Beləliklə, 2014-2015-ci illərdə neftin dünya bazarında qiymətinin aşağı düşməsi nəticəsində sənayedə investisiya fəallığının azalması baş vermişdir. Bununla yanaşı, son illərdə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində sənayeyə qoyulan investisiyanın həcmində artım müşahidə edilir.

2.2. Xarici investisiyanın sənayenin inkişafında rolu

Ölkəmizdə sabit investisiya şəraitinin qurulmasında vacib faktor əvvəlcə xarici investorlara səmərəli şəraitin təşkil edilməsidir. Respublikaya investisiya axınının gəlməsinin ən əsas səbəbi onların bu əməliyyatdan zəruri mənfəət qazanmasıdır. Bu səbəbdən xarici investisiyaların cəlb olunması investisiya siyasətində baş verə biləcək ciddi keyfiyyət dəyişikliklərinin aparılmasını da tələb edir. Bunun üçün də, ölkəmizdə investisiya qoyuluşlarının təşkilinin ümumi qanunauyğunluqlarının və eyni zamanda xarici investisiyaların cəlb olunması məsələsinin həlli müasir bazar münasibətləri şəraitində vacib bir zərurətə çevrilir.

Azərbaycan Respublikasında investorların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsi, mülkiyyətlərinin toxunulmazlığı, müəyyən sahibkarlara eyni hüquq və şəraitin yaradılması "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında", habelə, "Xarici investisiyaların qorunması haqqında" AR-nın qanunları və bir sıra digər normativ-hüquqi sənədlərlə tənzimlənir. Müasir dövrdə investisiyaların ölkədaxili norma və qaydaları arasında konvergensiya (eyniləşdirilmə) prosesi gedir. İştirakçıların hamısının başlıca maraqlarının tanınmasına əsaslanan və səmərənin təmin edilməsinə yönələn bu yanaşma, daha əlverişli bir yanaşma sayılır. Respublikamızda bu istiqamətdə mühüm addımlar atılmışdır. Bununla belə, xarici investisiyalı müəssisələrə ölkədaxili rejim statusu verilmiş və onlar ölkəmizdə qanunla qadağan edilməyən müəyyən fəaliyyət növləri ilə məşğul ola bilərlər.

"Xarici investisiyaların qorunması haqqında" müvafiq qanunu üzrə müdafiə, milli təhlükəsizlik və ictimai qayda-qanunun təmin edilməsi, kredit və maliyyə, vergitutma, ətraf-mühit və əhəlinin əxlaq və sağlamlığının mühafizəsi sahəsindəki qanunvericilik aktlarını istisna etməklə, digər qanunvericilik aktlarının dəyişdirilməsi investisiya qoyuluşu şəraitini və situasiyanı pisləşdirdikdə, 10 il boyu xarici şirkətə investisiyanın qoyulduğu zaman qüvvədə olmuş qanunvericilik tətbiq olunur. Həmçinin, sözügedən qanunla ölkədə xalq və dövlətin mənafeələrinə zərər vuran xüsusi hallar çıxmaq şərtilə, xarici investisiya milliləşdirilmir, habelə, qəza, epidemiya, təbii fəlakət, epizootiya və fəvqəladə hallar çıxmaq şərtilə, xarici investisiya rekvizisiya edilmir. Xarici investorlar ölkədə mövcud olan amilləri

hərtərəfli təhlil elədikdən sonra vəsait qoyub-qoymayacaqları haqqında yekun qərarı verirlər.

Təsadüf hal deyil ki, AR-da ilk iqtisadi qanunlardan biri «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» olan qanun 1992-cı ildə qəbul olunmuşdur. Belə ki, ölkədə investisiya mühitinin formalaşması və inkişafı üçün gömrük və vergi qanunvericiliyində bəzi əlavələr olunmuşdur həmçinin, bu da öz növbəsində əcnəbi investorların ölkəyə gəlməsinə yaxşı təminat verir. Müasir dövrdə ölkədə olduqca cəzbedici investisiya şərait yaratmışdır. Qeyd etdiyim kimi investisiya əmlak hüququ, qiymətli kağızlar, pul vəsaitləri, o cümlədən sahibkarlıq fəaliyyətiylə bağlı olub, gəlir götürmək üçün istifadə edilən, vəsait olaraq portfel və real investisiyalardan təşkil edilmişdir. İnvestisiyanın 2 növünü fərqləndirilir: real və maliyyə investisiyaları.

Real investisiya - maddi və qeyri-maddi sektorlarda real aktivlərə tətbiq edilən pul vəsaitlərindən təşkil olunmuşdur. Qeyri-maddi istehsal sektorlarına qoyulan aktivləri bəzən «investisiya» adlandırırlar. Real və maliyyə investisiyaları arasında konret bir sərhəd çəkmək qeyri-mümkündür. Misal üçün, investor istiqrazın ilkin bazarında səhm əldə edərək investisiya projektini maliyyələşdirirsə, o təzə müəssisə qurulması və mövcud obyektlərin modernizasiyası nəticəsində onun sahibkarlarından biri ola bilər. İnvestor öz vəsaitini almaq istəyirsə, o öz səhmini II bazarda satmaqla başqa bir investorun sahibkar olmasına zəmin yaratmış olur. Portfel -maliyyə investisiyalar ayrı-ayrı maliyyə aktivlərinə edilən vəsaitə deyilir. Portfel investisiyası istiqraz, səhm, başqa müəssisələrin aktivlərinə qoyula bilər.

Maliyyə investisiyası ilə investor öz maliyyə kapitalını çoxaltmaqla, istiqrazlara görə dividend əldə edir. İnvestisiya fəaliyyəti - fiziki və hüquqi şəxslərin, o cümlədən dövlətin investisiya layihələrlərinin reallaşması məqsədilə praktiki hərəkətlərin toplusudur. İnvestisiya fəaliyyəti müxtəlif cür tətbiq oluna bilər:

- vətəndaşlar, qeyri-hökumət qurumları ictimai və dini təşkilatların, təsərrüfat birliklərin, o cümlədən başqa hüquq şəxslərin kollektiv mülkiyyətçiləri

- dövlət investisiyaları

- xarici investisiyalar

- fiziki və ya hüquqi şəxslərin birgə vəsaitləri

İlk olaraq, investisiya fəaliyyətinin subyektlərini və obyektlərini bir-birindən seçmək lazımdır: investisiya fəaliyyətinin subyekti məfhumu altında hüquqi və fiziki şəxslər, xarici dövlətlər, iş icraatçıları, investorlar, investisiya obyektlərinin potensial istifadəçiləri, vasitəçilər, sifarişçilər, bank, maliyyə və sığorta təşkilatları başa düşülür. İnvestisiya fəaliyyətlərinin obyektı deyildikdə isə iqtisadiyyatın müəyyən bir sahəsinə kapital qoyuluşu, qiymətli kağızlar, habelə, məqsədli vəsait qoyuluşları, elmi-texniki mallar, intellektual məhsullar, eləcə də dövlət və bələdiyyə mülkiyyəti və xüsusi mülkiyyətə aid əmlak və s. başa düşülə bilər.

Özlüyündə, bu strategiya əməyin daha məhsuldar və səmərəli olması və kasıb insanların da həmçinin daha zəngin ölkələrdə daha əlverişli biznes və investisiya mühitinə sahib olmağa can atırlar. İqtisadi tərəqqi və rifah arasında olduğu kimi, investisiya və biznes şəraiti arasında da aydın bir əlaqə mövcuddur. Böyük enerji, yaxud xammal ehtiyatlarına malik olmayan Şərqi Avropa ölkələrinin əksəriyyəti öz biznes və investisiya mühitlərində güclü islahatlar həyata keçirməklə öz iqtisadiyyatlarını yer üzündə XBI üzrə ən cəlbəedici hədəflərə çevirmişlər. “AT Kearney” şirkətinin 2004-cü ilin oktyabrda elan etdiyi “XBI Etibarlılığı İndeksi”nin tədqiqatlarının nəticələrinə (dövlətlərin XBI üzrə müqayisəli səviyyəsi sorğuda iştirak edən çoxlu sayda korporasiyaların rəhbərləri tərəfindən qiymətləndirilmişdir) əsasən, Polşa və Malaziya, Çexiya Respublikası, Sinqapur kimi Asiya nəhənglərini, habelə Braziliya kimi tərəqqi etməkdə olan böyük bir ölkəni arxada qoyaraq uyğun olaraq XII və XIV yerlərə sahiblənmişlər. Hökumətlər xarici bilavasitə investisiyaları dəvət edərkən əksər vaxt biznes mühitinin vacibliyini yetərinə qiymətləndirmir. Onlar diqqəti ən çox bazarın miqyasına, təbii ehtiyatların mövcudluğuna həmçinin gözlənilən xərclərə yönəltməyə meyillidirlər.

Sahibkarlığın inkişafı, həmçinin biznes sahəsinin optimallaşdırması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Cənab İlham Əliyevin iqtisadi inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərindəndir. Dövlət proqramlarının qəbulundan sonra ötən zaman müddəti ərzində ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlığın sürətlə tərəqqi etdirilməsi həmçinin genişləndirilməsi, sahibkarlara və yaxud kiçik və orta

biznesə dövlət dəstəyinin möhkəmləndirməsi və onların hüquqlarının etibarlı qorunması mexanizmlərinin yaradılması istiqamətində kompleks həmçinin vacib tədbirlər həyata keçirilmiş, ölkədə güclü özəl sektor formalaşmış, biznes və investisiya mühiti daha da yaxşılaşmış, sahibkarların sayı getdikcə artaraq ölkə iqtisadiyyatının aparıcı qüvvəsinə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikası ümummilli lideri Heydər Əliyevin davamçısı Prezident Cənab İlham Əliyevin 30 mart 2006-cı il tarixli “İnvestisiya Fəaliyyətinin Təşviqi üzrə Əlavə Tədbirlər haqqında” Sərəncamını dövlət və biznes iş birliklərinin hüquqi bazası hesab etmək olar.

Ölkənin investisiya siyasətinin vacib istiqamətlərindən aşağıda qeyd edilənləri göstərmək olar:

- mərkəzləşdirilmiş formada maliyyələşdirməni tədricən azaltmaqla, onlardan ümumi dövlət obyektlərinin investisiyalaşdırılması məqsədilə faydalanmaq;
- investisiyaları ən çox iqtisadiyyatın əsas sektorlarının tərəqqisinə yönəltmək;
- investisiya resursları bazarını təşkil etmək;
- mənzil tikintisi və digər investisiya layihələrinin təşkili məqsədiylə əhalidən toplanan resurslardan istifadəni genişləndirmək;
- investisiya sığortası üzrə hüquqi bazanın yaradılması;
- birgə dövlət – kommersiya maliyyə investisiya layihəsi və həmçinin, fərdi biznes və MDB dövlətlərindən kapitalın cəlb olunması;
- investisiya tsiklinin davam etməsi müddətinin qısaltılması.

Ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafının əsas səbəblərindən birini ölkəyə gələn xarici investisiyaların və büdcə gəlirlərinin əlverişli yerləşdirilməsini saymaq olar.

Həmçinin dövlətə xarici investisiyanın cəlb olunması ayrı-ayrı yollarla baş verir. Bu yollara xarici kreditlərin cəlb olunması, kollektiv müqavilələrin imzalanması, lizinq əməliyyatları, xarici və müştərək müəssisələrin qurulması və s. aiddir. Bəzi sənaye cəhətdən inkişaf etmiş qərb dövlətlərinin təcrübəsindən görünür ki, vəsait qoyuluşlarının 25-30 % lizinq hesabına maliyyələşir.

Xarici kreditlər və lizinq sənaye müəssisələrinin ərsəyə gətirilməsi və tərəqqisi ilə bağlı investisiya qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsi bazası olaraq çıxış edir. Belə ki, sənaye müəssisələrinin xarici kredit və lizinqdən faydalanmaq imkanları azdır. Emal sənayesinin bir çox müəssisələrinin maliyyə potensialı, onlarda istehsalın texniki-iqtisadi səviyyəsi bunu azaldır. Vurğulamalıyıq ki, yerli sənaye müəssisələrinin tərəqqisi xarici bazarlarda fəaliyyətlərindən asılıdır. Bununla bağlı olaraq kapitalın idxalı ilə əlavə, sənayenin tərəqqisi üçün kapitalın ixracının da faydası artır. Müasir dövrdə AR-nın sənaye müəssisələrində daha çox Dövlət Neft Şirkəti xarici dövlətlərdə öz bölmələrini ərsəyə gətirməklə məşğul olmuşdur. Rumıniya, İsveçrə, Gürcüstan, Türkiyə, Ukrayna və digər dövlətlərdə şirkət mövcuddur və bu dövlətlərdə investisiya qoyuluşu həyata keçirmişdir.

Şəkil 3. Birbaşa xarici investisiyanın ÜDM-də payı

Mənbə: BMT-nin Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı

Link: <https://bakuresearchinstitute.or>

Şəkildən göründüyü kimi, Azərbaycanca toplanmış xarici investisiyanın ÜDM-də payı 25 faizə bərabər olmuşdur ki, bunun da 84 faizi yeft və qaz sektorunun payına düşmüşdür. Bütövlükdə, bu sahə xarici investisiya üçün əsas cəlbedici sahə olmuşdur.

2013-cü ildə doqquz yanacaqdoldurma stansiyaları fəaliyyət göstərərək “SOCAR Energy Ukraine” brendi altında mövcud olan yanacaqdoldurma məntəqə-

ləri 37 olmuşdur. Gürcüstanda Kulevi Qara dəniz Terminalı, Türkiyədəki “Petkim” neft-kimya şirkəti şirkətin vacib xarici aktivlərindən hesab edilir.

ARDNŞ-nin emal etdiyi malların enerji bazarında istehlakçılara faydalı olan şərtlərlə çatdırılmasını həyata keçirmək üçün İsveçrədə “SOCAR TRADING” şirkətini hazırlamışdır artıq bir neçə ildir ki mövcuddur. “SOCAR Trading” müəssisəsi Cenevrə və Sinqapurdakı ofisləri, eləcə də BƏƏ, Nigeriya və Vyetnamdakı üzvləri vardır. Müasir dövrdə Türkiyədə “STAR” neft emalı zavodunun tikintisini edir.

Regional siyasətin müvəffəqiyyətli həlli üçün regional siyasətin birbaşa dövlət tənzimləməsi lap çox tətbiq olunur. Misal üçün, regional siyasət vasitəsi kimi birbaşa dövlət tənzimləməsi Avropa dövlətlərində ağır halda olan regionların problemlərinin yoluna qoyulmasında fəal istifadə edilir. Xarici investisiyaların çatışmaması Avropa dövlətlərini daxili imkanların stimullaşdırılması yollarını təyin etməyə məcbur edirdi. Bu cür yol kimi aşağıdakı 2 məsələni həll edəcək dövlət investisiya kompaniyalarının ərsəyə gətirilməsi seçildi:

- problemlə bölgələrə yeni investorların cəlb olunması, onlara fəaliyyətlərinin böyüməsi, təzə özəl firmaların yaradılması və rekonstruksiyasında yardımın olunması;

- regionların iqtisadi tərəqqisinə stimül verəcək dövlət proyektlərinin təşkili vasitəsilə dövlət sahəsinin regional tərəqqiyə stimullaşdırıcı təsirinin çoxalması. Burada diqqət təzə malların istehsalına və müasir texnologiyaların tətbiq edilməsinə, istehsalın yeniləşdirilməsi və çoxalmasına, yerli və xarici kapitallı müəssisələrin təşkil edilməsinə, təzə malların və texnologiyaların ərsəyə gətirilməsi üçün edilən araşdırmalara köməyə yönəldilir.

“Xarici investisiyaların qorunması haqqında” qanun xarici investora öz mülkünü, gəlirlərinə müstəqil sərəncam verməyə aid təminatlar verir. O cümlədən, AR ABŞ, Avstriya, Norveç, Fransa, Almaniya, İngiltərə, Türkiyə və s. ölkələrin də daxil olduğu, dünyanın 30-dan çox dövləti ilə investisiya qoyuluşlarına təminatı və 2 qat vergi tutmanın ləğvi haqqında müqavilələr imzalanmış, dövlət bu sektorda olan bəzi dövlətlərarası sazişlərə qoşulmuşdur. O cümlədən, bu qanunla dövlətdə xalqın mənafeələrinə ziyan vuran hallar çıxmaq şərti ilə, xarici investisiya milliləş-

dirilmir, qəza, epidemiya, təbii fəlakət, epizootiya və fəvqəladə hallar çıxmaq şərti ilə, xarici investisiya rekvizisiya olunmur.

AR-nın tranzit-nəqliyyat imkanları üzrə xüsusi imkanlara sahib olması bir yandan dövlətin özünün xarici iqtisadi əlaqələrinin tərəqqisində vacib rol oynayarsa, digər yandan dövlətin əlverişli coğrafi mövqedə olması ilə bu imkanlar Avropa və Asiya arasında nəqliyyat dəhlizi kimi strateji bir rol oynamağa və bununla da tranzit daşımalarından gəlir qazanmağa xüsusi zəmin yaradır. Bütün dövlətlərin tərəqqisində investisiyaların rolu günümüzdə çox böyük əhəmiyyət daşıyır. İnvestisiyaların iqtisadi tərəqqidə rolu əvəzsizdir. Ancaq hər bir investisiya qoyuluşunun mühüm məqsədi gəlir götürməkdir.

2.3. Biznes mühitinin sənayedə investisiya fəallığına təsirinin qiymətləndirilməsi

“Biznes” və “investisiya mühiti” anlayışlarının hər hansı dəqiq tərifləri yoxdur. Dünya Bankı biznes və investisiya mühitini qiymətləndirərkən firmaların investisiyalar yatırmaları, iş yerləri yaratmaları və fəaliyyətlərinin genişlənməsinə yönəldilmiş imkan və stimulların olması kimi açıqlamalardan istifadə edir. Analoji şəkildə, burada da biznes və investisiya mühitinin müəyyən bir ölkədə fəaliyyət göstərən xarici və ya yerli şirkətlərə bizneslə məşğulluq və mənfəət əldə etmək imkanı verən vahid bir sistem kimi təqdim olunması məqsəduyğundur. İnvestisiya mühitini qiymətləndirərkən üç geniş dəyişkən kəmiyyətə müraciət edilir:

- Makro-iqtisadi vəziyyəti müəyyənləşdirən vergi, pul və ticarət siyasətləri
- İdarəetmə keyfiyyəti və institutların mövcudluğu
- İnfrastrukturanın tərəqqi səviyyəsi

Biznes və investisiya mühiti özlüyündə yalnız biznes sahələri üzərinə qoyulan vergi dərəcələri və vergi güzəştlərindən asılı deyildir. Onlara ciddi təsir edən başqa vacib faktorlar sırasında siyasi sabillik, qanunun aliliyi, makro-iqtisadi mühit, hökumətə inam və tənzimləyici mühit xüsusilə vurğulanmalıdır. Hər bir dövlətin biznes və investisiya mühitinin vəziyyəti həmin ölkənin xarici investisiyalar cəlb edə bilmə və xırda və orta müəssisələri inkişaf etdirmə

qabiliyyətini müəyyənləşdirən başlıca amil hesab olunur. Transmilli və beynəlxalq müəssisələr adətən sağlam biznes mühitinə malik olan, yəni xərclərin, yubandırma və riskin minimum səviyyədə olduğu ölkələrə investisiya qoymağı üstün tutur. Bundan başqa, kiçik və orta müəssisələrin inkişaf şansı müxtəlif vergi və tənzimləmələrlə yüklənilməmiş bir mühitdə daha yüksək ola bilər. Dünya Bankının veb-səhifəsində bu gerçəklik belə ifadə olunur: “Səmərəli investisiya mühiti hər bir dövlətin iqtisadi inkişafa təkan vermə strategiyasının ən zəruri dayəğıdır”.

2004-2018-ci illər ərzində orta 11 aylıq əmək haqqı 7 dəfə, orta aylıq pensiyalar 9.4 dəfə artmış, yoxsulluğun səviyyəsi 2004-cü ildəki 44,7 faizdən 2018-ci ildə 5.1 faizə düşmüşdür. Orta aylıq əmək haqqı və yoxsulluq səviyyəsinin dinamikası (2004-2018-ci illər) Azərbaycan iqtisadiyatına sərmayə qoyuluşlarının sürətlənməsi və dəstəklənməsi yürüdülmən iqtisadi siyasət strategiyasının təməl xəttinə çevrilmiş, Azərbaycan dövlətinin iqtisadiyyatına 2004-2018-ci illər ərzində 244.9 milyard ABŞ dolları həcmində investisiya qoyulmuşdur. Eyni zamanda davamlı sosial və iqtisadi inkişafın təmin olunması məqsədilə dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri də dinamik olaraq artmış, investisiya xərcləri dövlət büdcəsində əhəmiyyətli çəkiyə malik olmuşdur.

Həmçinin, 2019-2023-cü illəri əhatə edən regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramında hər bir rayonun ayrı-ayrılıqda ehtiyacı olan sahələrinin təzədən qurulması, inkişaf etdirilməsi, həmçinin əsaslı təmir olunması, yeni müəssisələrin - işyerlərinin açılması, lazımı sahələrə investisiya qoyuluşları və eyni zamanda biznes mühitinin inkişaf etdirilməsi əks olunmuşdur. “AR regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi tərəqqisi Dövlət Proqramı”nın icrası ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm əhəmiyyət daşımaqla yanaşı, həmçinin makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində, regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsində, habelə təzə müəssisələrin və iş yerlərinin yaranmasında, geniş infrastruktur projelərinin təşkilində, kommunal xidmətlərin səviyyəsinin artmasında, nəticədə ölkə əhalisinin rifah halının daha da optimallaşdırılmasında və kasıblıq səviyyəsinin aşağı düşməsində müstəsna rol oynamışdır.

İnvestisiya potensialının, əsasən də innovasiya yönümlü investisiyaların artması istehsalın tərkibinin dəyişən bazar konyunkturasına uyğun olmasını təmin edir. AR iqtisadiyyatının, sənayesinin dinamik inkişafı əhalinin həyat tərzinin daha da yaxşılaşmasına müsbət təsir göstərir. Bu ilin ötən aylarında əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi tədbirləri sürətlə davam etdirilmiş və bu məqsədlə dövlət büdcəsinin xərcləri ötən illə müqayisədə 42.6 faiz və ya 245 milyon manat artırılaraq 820 milyon manat təşkil etmişdir. Bu isə ümumi büdcə xərclərinin 35 faizinə bərabər olduğunu göstərir. Bundan başqa, əhəlinin gəlirləri 25 %, onun adambaşına düşən həcmi 19.6 %, orta aylıq əmək haqqı 26.5 % artmışdır. Bundan başqa, ilin ötən aylarında əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar 15.2 %, o cümlədən, qeyri-neft sektoru üzrə 72.3 % artmışdır. Dövlət büdcəsindən investisiya proqramlarının maliyyələşdirilməsinə yönələn vəsaitlərin ümumi həcmi daha da artmaqla, sözügedən rüb ərzində 1 mlrd. 79 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin cari dövrü ilə müqayisədə 2 dəfə və ya 521 mln. manat daha çoxdur. Hazırda baş verməkdə olan global iqtisadi böhran şəraitində investisiya qoyuluşları, habelə, onun sahəvi və regional strukturlarının düzgün müəyyənləşdirilməsi vacib əhəmiyyət kəsb edir. Hazırkı dövrdə sahibkarlığın inkişafına xüsusi diqqət yetirilməkdədir. Özəl sektora dövlət dəstəyinin artırılması və şəffaflığın təminatı məqsədlə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun (SKMF) fəaliyyəti yeni və daha mütərəqqi tələblərə uyğun təkmilləşdirilir həmçinin iş adamları və biznesmenlərin güzəştli kredit almaq şərtləri sadələşdirilir, bu yolda rast gəlinən süni maneələr aradan qaldırılır. Biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin inkişaf etdirilməsi və ixracyönümlü müəssisələrin dəstəklənməsi istiqamətində dövlətimiz tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər uğurla davam etdirilir. Bu tədbirlər çərçivəsində 60-a yaxını iri qeyri-neft sektoru ixracatçıları ilə görüşlər keçirilmiş, həmçinin, əməkdələrinin sayı 100 nəfərdən çox olan 200-dən artıq iri müəssisələrin mövcud vəziyyəti haqqında toplanan məlumatlar təhlil edilmişdir. İlk təhlillər göstərməkdədir ki, son 6 ayda əmək haqqları bu müəssisələrin 47 %-də artmış, 51 %-də sabit, 2 %-də isə azalmışdır. Müəssisələrin 57 %-i cari ildə də investisiya qoyuluşunu planlaşdırırlar. Son illər iqtisadiyyatın

balanslaşdırılmış şəkildə inkişafının sürətləndirilməsi, biznes mühitinin formalaşması, yeni iş yerlərinin açılması üçün milli sahibkarlığın hərtərəfli dəstəklənməsi üzrə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində xüsusi müəssisələrin sayı artmış və bu, registrdə qeydə alınmış statistik vahidlərin 77,7 faizini təşkil etmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb edilməsi üçün hökumət tərəfindən "açıq qapı" siyasəti həyata keçirilir. Müasir dövrdə AR ölkədə iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, qeyri-neft sektorunun daha sürətlə inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilir.

Cədvəl 8. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə hər nəfərinə düşən məhsul buraxılışı, cari qiymətlərlə, manatla

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bakı şəhəri	20187.0	20523.6	18218.7	21224.4	24747.9	27804.1
Abşeron iqtisadi rayonu	2530.8	2797.7	2845.6	3428.8	4067.9	5271.8
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	2255.2	2179.0	2211.1	2386.3	2913.2	2874.8
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	2359.7	1718.9	1876.3	2019.5	2508.5	2557.3
Lənkəran iqtisadi rayonu	1444.8	1515.1	1619.5	1805.1	2029.3	2000.1
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	2552.2	2388.1	2294.9	2525.6	2976.0	3130.3
Aran iqtisadi rayonu	2548.1	2520.8	2509.6	2581.1	3236.7	3392.6
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	700.8	772.5	688.7	858.7	1064.6	939.0
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu	434.1	298.6	296.9	277.5	303.6	317.5
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	1791.0	1821.9	1925.0	2117.8	2547.2	2742.2
Naxçıvan Muxtar Respublikası	6661.9	6517.4	6842.6	7371.8	7625.4	7761.7

Mənbə: DSK-nin məlumatı əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Link: www.stat.gov.az

Qeyd etmək lazımdır ki, sənayedə investisiya fəaliyyətinin əsas hissəsi Bakı şəhərinin payına düşür. Belə hal gəlirlərin əsas hissəsinin Bakı şəhərində yaranması və neft yataqlarının bu şəhərin payına düşməsi ilə bağlıdır. Cədvəldən göründüyü kimi, Bakı şəhəri hər nəfərinə düşən məhsul buraxılışının həcminə görə digər regionları təqribən 10 dəfə üstələyir.

İnvestisiyalar iqtisadi proseslərdə böyük rol oynayır, ümumi iqtisadi artımı əvvəlcədən təyin edir. İnvestisiya vəsaitlərinin iqtisadiyyata cəlb edilməsi nəticəsində istehsalın tutumu çoxalır, ölkədaxili gəlirin səviyyəsi artır, mal və xidmətlərə tələbatı qarşılayan sektor tərəqqi edir. Milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması özlüyündə müxtəlif istiqamətlər üzrə təməl qanunverici baza yaradılması, elmi-texniki prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi, elmi-tədqiqat işlərinin idarə edilməsi, elmi-tədqiqat sektorunun maddi və texniki bazasının yeniləşdirilməsi və s.

üzrə müvafiq tədbirlərin realizasiyasını tələb edir. Bu nöqteyi-nəzərdən mühüm tədbirlərdən biri kimi elmi-tədqiqatların təşkil olunmasının inzibati-təşkilati meto-
dundan proqram məqsədli metoduna keçid göstərilə bilər. Bu cür keçid heç də inzibati-təşkilati metodun bütöv şəkildə ləğvini istəmir və mümkün də deyil. Burada söhbət inzibati-təşkilat metodunun ləğvindən getmir. Məsələ və əsas məqsəd sözügedən iki metodun düzgün şəkildə uzlaşdırılmasıdır. Bu məqamın qeyd edilməsindən sonra elmi-tədqiqatın proqram-məqsədli təşkil olunması vəziyyətinin təhlilini həyata keçirmək məqsədəuyğun olar. Qeyd olunmalıdır ki, elmi-araşdırmanın proqram-məqsədli təşkili fərqli və gələcək vəd edən araşdırma layihələrinə donor təşkilatlar tərəfindən qrantların verilməsi, həm konkret layihələrin bilavasitə maliyyələşdirilməsi yolu ilə gerçəkləşdirilə bilər. Ümumiyyətlə, qeyd olunan yanaşma müəyyən elmi təşkilatın yox, elmi tədqiqat layihəsinin özünün birbaşa maliyyələşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu səbəbdən, özəl sektorda aparılan əksər elmi-araşdırma işlərinin bütövlükdə proqram-məqsədli təşkilətmə əsasında reallaşdığını iddia etmək mümkündür və xarici təcrübələrin təhlili də bu nəticəni təsdiqləyir. Nəticə etibarilə, elmi tədqiqat sektorunu maliyyələşdirilmə strukturu bazasında elmi-tədqiqatın proqram məqsədli təşkil olunma vəziyyətini qiymətləndirmək mümkündür.

Bununla belə, elmi araşdırmaların proqramməqsədli təşkili hələlik çox geniş tətbiq olunmaması aşkar seçilir, lakin bu cəhət elmi araşdırmaların maliyyələşməsinin sahələr üzrə bölgüsündə daha çox gözə çarpır. Bu səbəbdən, elmi-tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsinin sahələr üzrə bölgüsü gözdən keçirilməlidir. Vurğulamaq vacibdir ki, bu göstəricilər belə elmi-araşdırmaların proqram-məqsədli təşkil olunması haqda müfəssəl informasiya vermir və son zamanlarda maliyyələşdirmədə ali təhsil sahəsinin ümumi payının artması heç də elmi-araşdırmaların proqramməqsədli təşkilinin böyüməsinin təsdiqi demək deyil.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və digər qanunvericilik aktlarına əsasən, investisiya mühiti yatırımcıların hüquq və mənafelərinin qorunması, mükiyyətlərinin toxunulmazlığı, yerli və xarici sahibkarlara bərabər hüquqi şəraitin yaradılması, Appelyasiya Şuralarının təşkili, "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında",

habelə, "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında" qanunlar və bir sıra normativ sənədlərlə tənzim edilir.

İqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olaraq xarici investisiyaların cəlb olunması siyasəti daxili imkanları aktivləşdirməlidir. Bazar əlaqələrinin yaranmasının fərqli dövrlərində bu imkanların reallaşmasına yanaşma fərqli olsa da, ümumi metodoloji yanaşma meyilləri yox deyildir. İnvestisiya anlayışı ölkəmiz üçün bir qədər yeni anlayış olsa da, müasir dövrdə Azərbaycan dünyanın qabaqcıl ölkələri ilə investisiya əlaqələri saxlayır və münasibətləri daha da gücləndirir.

AR-da ən yaxşı normativ-huquqi tənzimləmə bazar mexanizmində məhsuldar investisiyaların təşkilini məhdudlaşdıran çatışmazlıqların yaranması problemini yoluna qoyur, o cümlədən şirkətlərin mənafeələrini sosial vəzifələrlə əlaqələndirməyə səbəb olur. Müasir dövrdə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olan qanunvericilik sisteminin yaranması prosesi gedir.

III Fəsil AZƏRBAYCAN SƏNAYESİNDƏ İNVESTİSİYA FƏALLIĞININ ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1.Sənayedə investisiya qoyuluşlarının prioritet istiqamətləri

Sənaye iqtisadiyyatın prioritet istiqamət və sahələrindən biridir. Onun tərəqqisini təyin edən təbii resurslar, ixtisaslı və peşəkar kadrlar, əmək ehtiyatları və istehlakçı potensialı isə ölkəmizdə çoxdur. Ancaq bu imkanlardan bəzi hallarda səmərəli istifadə edilmir, belə ki, Respublikada “son məhsul” və ya “yekun məhsul” istehsal edən sənaye sahələrinin sayı olduqca azdır.

Elmi ədəbiyyatlarda sənaye sahələrinə investisiyaların qoyuluşu əsasən aşağıdakı kimi təsnif edilir: Əsas fondların istehsal qoyuluşları, habelə, bununla əlaqədar dövriyyə kapitalının dəyişilməsi kapital qoyuluşu adlanır və öz növbəsində də, bu, yeni tikinti və infrastruktur tələbi nəticəsində yenidənqurma, genişləndirmə, fəaliyyətdə olan sənaye sahələrinin, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, ticarət və başqa müəssisələrin yenidən təşkilinə və məişət tikintilərinə sərf edilən xərcləri nəzərdə tutur. Kapital qoyulması investisiyanın bir hissəsi kimi iqtisadi mənada yalnızca “investisiya” da adlandırıla bilər. İnvestisiyanın reallaşdırılması istiqamətində atılan praktiki və əməli adımlara investisiya fəaliyyəti, onunla məşğul olan subyektlərə isə investor deyilir.

Son illərdə ölkəmizdə həyata keçirilən məqsədyönlü və uğurlu iqtisadi siyasət nəticəsində sənayeləşmə prosesi daha geniş vüsət almışdır. Düşünülmüş neft və qaz strategiyasının reallaşdırılması ölkənin dayanıqlı maliyyə resurslarının formalaşdırılmasına və bununla, hazırkı sənaye potensialından daha səmərəli istifadə üçün imkanların genişləndirilməsinə şərait yaratmışdır.

Bu gün milli iqtisadiyyatın əsas sektorlarının inkişafına yönəldilmiş strateji yol xəritələri ölkədə davamlı və tarazlı iqtisadi inkişafa rəvac verir və gələcək davamlı inkişafı da stimullaşdırır və əsasını qoyur. 2025-ci ilə kimi milli iqtisadiyyat üzrə uzunmüddətli strateji baxış ondan ibarətdir ki, artıq dayanıqlı inkişaf magistralına daxil olmuş milli iqtisadiyyatın bütün sektorlarının faydalı

əməkdaşlıq şəraitində daha çox dəyər yaratmaq yolu ilə rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi qarşıya məqsəd olaraq qoyulmuşdur.

Strateji Yol Xəritəsində (SYX-də) qeyd olunduğu kimi, son illərdə qlobal sərmayə və investisiya faliyyətində hədəf ölkələr kimi inkişaf etməkdə olan dövlətlərin ümumi payı əhəmiyyətli dərəcədə çoxalmışdır. Daha çox Cənub-Şərqi Asiya regionunun qədim, bir o qədər müasir ölkələri qlobal investisiyaların cəlb olunması baxımından yaxşı nəticələr əldə ediblər. Bu cür şəraitdə Azərbaycanın da qlobal investisiya axınının ayrılmaz bir parçası və əsas hədəf nöqtələrindən biri olması üçün vacib addımların atılması tələb olunur. Strateji Yol Xəritəsində diqqətəlayiq ən əsas məqam ondan ibarətdir ki, burada strateji məqsəd və hədəflərə çatmaq üçün aydın zaman çərçivəsinin müəyyənləşdirilməsinin vacibliyi vurğulanır. Bununla belə, SYX bir qayda olaraq qısa, orta və uzunmüddətli dövrləri əhatə etməkdədir. Sözügedən yanaşma dayanıqlı inkişafı qarşıya hədəf qoyan strateji sənədin uğurlu icrası üçün olduqca vacibdir.

Hər bir milli iqtisadiyyatın qlobal iqtisadi ticarət məkanına inteqrasiyasının sürətləndiyi bir zamanda proqnozlaşdırılması mümkün olmayan risklərin mövcudluğu yuxarıda qeyd olunan yanaşmanın əhəmiyyətini ön plana çıxarır. Qeyd olunan baxımdan, SYX-də nəzərdə tutulan başlıca istiqamətlərin icrası üzrə əsas tədbirlər planının 2020-ci ilə qədərki dövrü hazırkı qlobal reallıqlar və beynəlxalq çağırışlar nəzər alınmaq şərtilə səmərəli icra mexanizminin formalaşdırılması mexanizmini özündə ehtiva edir. Yol Xəritəsində 2025-ci ilədək olan dövr “uzunmüddətli baxış” və 2025-ci ildən sonrakı dövr “hədəf baxış” olaraq təsbit olunmuşdur ki, qeyd edilən dövrlər üzrə hansı tədbirlər paketi və islahat proqramlarının müəyyənləşdirilməsinin milli iqtisadiyyatımızın yaxın illərdə nümayiş etdirəcəyi əsas artım və inkişaf göstəricilərindən, habelə, qlobal iqtisadi-maliyyə mühitdə baş verməkdə olan və baş verməsi proqnozlaşdırılan dəyişikliklərdən asılı olması gözlənilir.

Azərbaycanda dövlət investisiya siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri regionların inkişafı ilə bağlı olmalıdır. Sənaye mürəkkəb istehsal sahəsi kimi ərazinin inkişafına çoxtərəfli təsir göstərməklə məşğulluq səviyyəsinə də müsbət

təsir göstərir. Bu baxımdan, regionlarda yerli kənd təsərrüfatı xammalının emalına əsaslanan emal sənayesi sahələrinin inkişafına investisiya qoyuluşlarını stimullaşdırılması mühüm istiqamətlərdən biridir. Regionlarda xüsusi iqtisadi zonaların, sənaye parklarının, sənaye məhəllələrinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi investisiya fəallığı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda, Masallıda, Neftçalada, Hacıqabulda sənaye məhəllələri yaradılmışdır. Xüsusilə, sənaye məhəllələrinin yaradılması investisiya qoyuluşu ilə bağlı sistem xərclərinin aşağı düşməsinə səbəb olur.

Azərbaycanda investisiya fəaliyyətinə dəstək verən qurumlardan biri də Azərbaycan İnvestisiya Şirkətidir. Şirkət fəaliyyətdə olduğu müddət ərzində son ilin məlumatlarına əsasən 1.2 milyard dollar vəsait cəlb edə bilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti sənaye, əczaçılıq, aqrar təsərrüfat və logistika sektorlarında reallaşdırılan layihələrin çoxunda səhmdar kimi iştirak etmiş, bu layihələrin yarım milyard dollar xarici investisiya cəlb etməsini təşviq etmişdir ki, nəticədə 2600-dən çox yeni iş yerləri açılmışdır. AİŞ səhmdarçı qismində iştirak etdiyi layihələrdən ən nəhəngi Bakı Gəmiqayırma Zavodudur. Bu zavodda yeni gəmilərin və tankerlərin tikinti və təmir işlərinin aparılması planlaşdırılır ki, sözügedən zavodun Xəzər hövzəsində ən müasir zavod olmasını da qeyd etmək lazımdır. Digər səhmdarçı olduğu layihələrə misal olaraq Qazaxıstandakı Azərbaycan Logistika Mərkəzi, “Səba” müəssisəsi, “Milk-Pro” zavodu, “Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkəti”, Azərbaycan Duz İstehsalat Birliyi, Səngəçal Terminalı QSC, Ağstafa Aqroservis QSC, Pirallahıda “Həyat Farm” dərman istehsalı ilə məşğul olan zavod, tikintisi planlaşdırılan, 21 milyon dollar dəyərində investisiyaya sahib olan və inşasının 2019-cu ildə tamamlanması gözlənilən “Caspian Pharmed” zavodu, Pirallahı Sənaye Parkındakı tikintisi davam etdirilən və 1.7 milyon investisiya cəlb edən “Diamed Co” MMC şpris zavodu və s.-ni göstərmək olar. O da qeyd olunmalıdır ki, sözügedən şirkət Azərbaycanda sənaye məhəllələrinin yaradılmasında da aktiv iştirak etmiş və Neftçala, Masallı, Sabirabad və Hacıqabul sənaye məhəllələrinin yaradılmasında səhmdar kimi iştirak etmişdir.

Sənayedə investisiya qoyuluşlarının prioritet istiqamətlərinə ilk növbədə, kənd təsərrüfatı xammalını emal edən sahələri göstərmək olar. Belə ki, son illərdə pambıq, barama, tütün istehsalının artması, bu məhsulları emal edən müəssisələrin yaradılmasına investisiya qoyuluşlarını zəruri edir. Belə ki, 2018-ci ildə şlkədə pambıq istehsalı 2016-cı ilə nisbətən təqribən 3 dəfə, barama istehsalı isə 10 dəfə artmışdır.

Sənayedə investisiya qoyuluşlarının digər prioritetlərindən biri idxalı əvəz edən və daxili tələbatı ödəyən məhsullar istehsal edən müəssisələrin yaradılmasına investisiya qoyuluşlarıdır.

Ölkədə inkişaf perspektivi olan sahələrdən biri neft emalı və neft-kimya sahəsidir. Belə ki ölkədə neft və qaz ehtiyatlarının olması bu sahələrin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Bununla əlaqədar olaraq ekoloji cəhətdən əlverişli hesab olunan iondəyişdirici membran üsullu müasir texnologiyalı xlor və kaustik soda, dixlorethan və bunun əsasında monomer vinilxlorid və son mərhələdə polivinilxlorid istehsalına, benzol/ toluol, stirol, polistirol zəncirinin və polipropilen istehsalına, etilen və propilen istehsalına və bunlar əsasında son istehlak məhsullarının istehsalına investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur. Eyni zamanda, ölkədə polietilen, polipropilen və polivinilxlorid əsasında inşaat məmulatları və istehlak şeylərinin istehsalı investisiya qoyuluşlarının perspektiv istiqamətlərindəndir.

3.2.Sənaye sahələrinin investisiya cəlb edilişinin yüksəldilməsi yolları

İnvestisiya iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsinin və perspektiv tərəqqisinin vacib alətlərindən biri kimi özünü göstərməklə, həqiqi ümumi kapitalın çoxalmasında, iqtisadi əlverişliliyin artmasında, yəni, rəqabətqabiliyyətli milli iqtisadiyyatın yaradılmasında vacib rol oynayır. Sənaye, iqtisadiyyatın qarışıq sektoru kimi, iqtisadi sistemin fərqli komponentlərinin tərəqqisini istəyir. Bu tərəqqi səviyyəsinə əsasən onun rəqabət qabiliyyəti yaranır. Dövlət iqtisadiyyatının açıq xarakterli olması və dünya üzrə rəqabətin artması sənaye müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin artması problemini ciddiləşdirmişdir.

Sənaye sahələrinin fəaliyyətinin ən mühüm cəhəti investisiya prosesidir. İnvestisiya layihələrin reallaşdırılması yəni həyata keçirilməsi ona yönəldilmiş əsaslı vəsait qoyuluşu ilə birbaşa əlaqədardır ki, bu da özlüyündə sənaye müəssisələrinin mənfəətini təmin edir.

Bununla birlikdə, bir qayda olaraq, xarici investisiya qoyuluşlarını kapitalın maksimum gəlir gətirə biləcəyi ölkədə yerləşdirilməsi və risklərin diversifikasiya (kapitalın fərqli obyektlər arasında paylanması) olunması məqsədilə həyata keçirirlər. Bundan əlavə, xarici sahibkar kapital axınına satış bazarının genişləndirilməsi, şaxələnməsi və xarici istehsal vəsaitlərin qazanılması birbaşa təsir göstərir. Xarici investisiyanın dövlətə cəlbində əsas məqsədlər aşağıda verilənlərdən ibarətdir: ölkədə istehsal edilən məhsulun rəqabətqabiliyyətliliyinin, istehsalın texniki və iqtisadi səviyyəsinin yüksəldilməsi; ölkədə struktur dəyişiklikləri və islahatlarının aparılması, mövcud iqtisadi imkanları həyata keçirmək üçün yeni müəssisə və obyektlərin yaradılması; yeni ixrac yönümlü və idxalı əvəz edən istehsal növlərinin yaradılması; ölkədə azad rəqabətin tərəqqi etdirilməsi üçün yeni təsərrüfat subyektlərinin yaradılması; nisbətən az tərəqqi etmiş ərazilərin tərəqqi etdirilməsi; daxili bazarın tələbatı və ölkənin istehsal imkanlarını artırmaq üçün yeni faydalı qazıntı yataqlarının mənimlənməsi; konsultasiya və marketinq üzrə kadrların hazırlanması sahəsində xarici təcrübələrdən istifadə edilməsi və s.

Birbaşa xarici investisiyaların cəlb edən ölkələrdə gəlirlərin səviyyəsinə və yaxud iqtisadi artım sürətinə sənaye sahələrində yeni texnika və texnologiyaların

investisiya resursları əsasında formalaşması və istifadəsi prosesi milli iqtisadiyyatın mərhələlər üzrə tərəqqi prosesini təşkil edir. Sənaye sahələrinin inkişafı prosesində investisiyalar mərkəzi rol oynayır və iqtisadi artım sürəti haqqında əvvəlcədən məlumat verir. Təcrübədə sənaye sahələrinə investisiyalar aşağıdakı formalarda tətbiq edilə bilər: a) fiziki aktivlərə investisiya; b) pul aktivlərinə investisiya; c) qeyri-maddi (gözə görünməyən) aktivlərə investisiya yaxşı təsir göstərir.

Azərbaycanın Xarici investorlar üçün üstünlükləri:

- Xarici investisiyalar üçün yaxşı münbit şərait: Bölgədə adambaşına düşən ən yüksək Birbaşa Xarici İnvestisiya göstəricisi; İnvestorlar üçün nəzərdə tutulan hüquqi təminatlar.

- İntensiv tərəqqi edən və açıq iqtisadiyyat: ÜDM-in 26.4 % illik artımı; Xarici ticarət dövriyyəsinin 19.8 % illik artımı; Orta idxal tarif dərəcəsi 5.7%

- Qeyri-neft sahəsində geniş imkanlar: Son 5 ildə əksər iqtisadi fəaliyyət sahələrində yüksək artım: sənaye – 7.5 dəfə, tikinti – 3.8 dəfə, ticarət – 3.5 dəfə, nəqliyyat və rabitə – 2.9 dəfə, sosial xidmətlər – 2.8 dəfə, kənd təsərrüfatı – 2.1 dəfə. - KT malları istehsalçılarına vergi güzəştləri

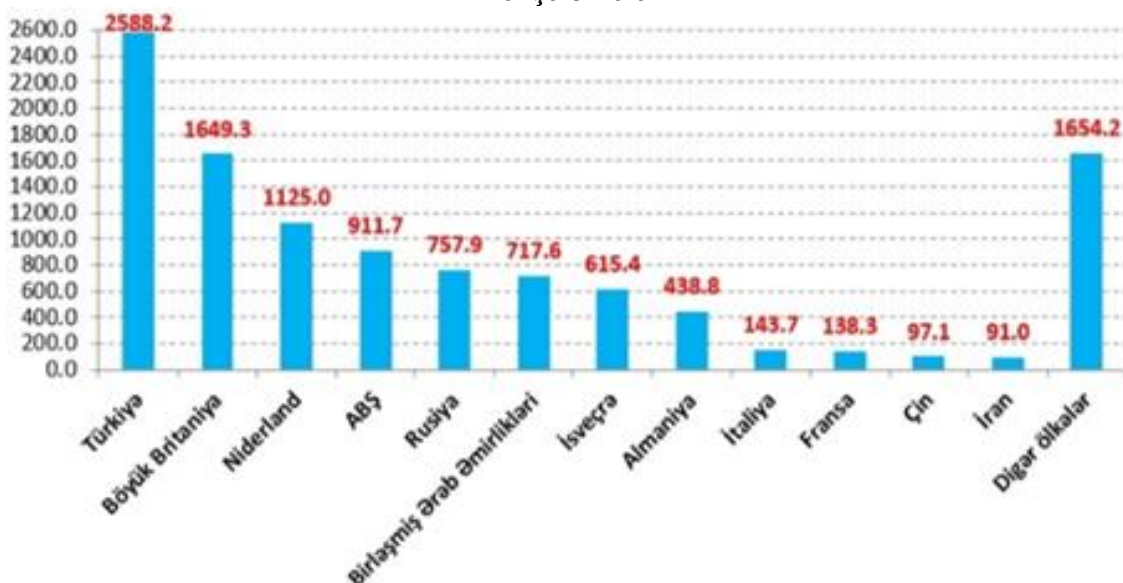
- Təbii resurslar: faydalı qazıntılar və münbit torpaq

- Səmərəli strateji mövqe: Mərkəzi Asiya və Xəzər regionuna birbaşa çıxış; Dövlətlərarası ticarət təşəbbüslərində iştirak (İpək Yolu, Şimal–Cənub koridoru).

Azərbaycan kredit almaq, iş görmək və bir sıra başqa sahələrdə də ciddi uğurlar əldə edən ölkə inkişaf etmiş dövlətlərlə bir sıradadır. (Şahbazov K.A, Məmmədov B.H və Həsənov H.S, 2007:s256-278)

İlk öncə sahələrin investisiyalaşdırılması üçün cazibədarlığını təyin etmək lazım gəlir. Buna görə məlumat təminatının kafi səviyyəsi tələb olunur. Təəssüf ki ölkəmizdə müvafiq informasiya bazası hələ də tam formalaşmamışdır. Ümumiyyətlə, xarici investisiyaların cəlb edilməsi, informasiya təminatı sahəsində ciddi problemlərin həllini nəzərdə tutur. Həmçinin, informasiya resurslarını idarə edən həmçinin onların kommersiyası üzrə istifadəsini həyata keçirən təşkilatların yenidən təşkilinə ehtiyac duyulur.

Diagram 2. 2000-2017- ci illərdə Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna axan BXİ-nin mənşə ölkələri

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) məlumatı əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Link: www.stat.gov.az

Cədvəldən də aydındır ki, 2007-2017-ci illər müddətində ölkənin qeyri- neft sektoruna qoyulmuş xarici investisiyalar ildən-ilə artmışdır. Vəsait qoyuluşunun səmərəli istiqamətinin müəyyən edilməsinin mükəmməl metodoloji təminata ehtiyacı vardır. İlkin olaraq, sahələrin investisiyalaşdırılması üçün cazibədarlığını müəyyənləşdirmək lazım gəlir. Bunun üçün informasiya təminatının qənaətbəxş səviyyəsi tələb olunur. Təəssüf ki, ölkəmizdə müvafiq informasiya və elektronika bazası hələ tam formalaşmamışdır. Ümumilikdə, xarici investisiyaların cəlbi informasiya təminatı sahəsində ciddi problem və məsələlərin həllini də nəzərdə tutur. İnformasiya resurslarını idarə edən və onların kommersiya əsasında istifadəsini həyata keçirən qurum və müəssisələrin yenidən təşkilinə ehtiyac vardır. Fərqli səviyyələrdə (ölkə, rayon və ya müəssisədaxili) bazar haqqında, habelə, kommersiya, nəqliyyat və telekommunikasiya sistemləri barədə informasiyanın çatışmamaması, xüsusilə də, kiçik və orta xarici şirkət və firmaların investisiya qoyuluşları üçün bir əngələ çevrilir. Sahənin investisiyalaşdırılma üçün cazibədarlığının qiymətləndirilməsi, təbii olaraq, onun maliyyə fəaliyyətinin hərtərəfli təhlil edilməsi sayəsində mümkündür. Belə olan halda müxtəlif və müəyyənəddici amillərin təsirinin kəmiyyətcə qiymətləndirilməsi zəruriləşir. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki,

iqtisadiyyatın hansısa bir sahəsinin vəsait qoymaq baxımından səmərəli və ya əlverişli olub-olmamasını təyin etmək üçün əmsal qruplarından istifadə edilir. Bu əmsalların faktiki qiymətləri, normativ, yaxud böhran vəziyyətini əks etdirən səviyyələrdə müqayisə olunu və yekun nəticə əldə edilir. Əlbəttə, belə olan halda təhlil üçün hansı əmsalların istifadə ediləcəyi və normativ kəmiyyəti əvvəlcədən təyin edilməlidir.

İnvestisiya siyasətinin məqsədlərinə nail olmaq üçün regionlarda əlverişli investisiya mühitinin yaradılması vacibdir. Bu da aşağıdakıları tələb edir:

- regionlarda investisiya mühitinin əlverişliliyini artıran etibarlı və stabil hüquqinormativ bazanın yaradılması, sahibkarlar və yerli dövlət orqanları arasında sıx təşkilatıişgüzar əlaqələrin yaradılması;

- ərazinin infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, tikinti bazasının, kommunikasiya şəbəkəsinin (nəqliyyat, rabitə, informatika) inkişaf etdirilməsi.

- Regionlarda büdcə vəsaitlərindən investisiya qoyuluşu üçün səmərəli istifadə edilməsi iqtisadi inkişaf baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fikrimizcə, sosial obyektlərlə yanaşı, investisiya qoyuluşları aşağıdakı istiqamətlərdə də həyata keçirilə bilər:

- iqtisadi inkişaf prioritetlərinə uyğun layihələrin özəl sektorun nümayəndələrinin iştirakı ilə müştərək maliyyələşdirilməsi məqsədilə birbaşa dövlət investisiyalarının həyata keçirilməsi;

- sənaye müəssisələrinin sanasiyası ilə əlaqədar tədbirlərə investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi;

- ixrac əməliyyatlarının kreditləşdirilməsi.

Emal sənayesi müəssisələrinin mənfəətinin nizamnamə kapitalının artırılmasına yönəldilən hissəsinin vergidən azad edilməsi müəssisələrin gəlirlərinin investisiyaya yönəldilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, ölkədə faiz dərəcəsinin yüksək olması investisiya qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsində kommersiya kreditlərindən istifadəni məhdudlaşdırır. Belə şəraitdə müəssisələrin daxili vəsaitləri investisiya qoyuluşlarının mühüm mənbələrindən birinə çevrilir. Xüsusilə, sənaye istehsalına qoyulmuş investisiyanın özünü şdəmə

müddətinin nisbətən böyük olması bu sahənin kommersiya bankları tərəfindən maliyyələşdirilməsi cəlbədiciyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

3.3.Sənayenin prioritet sahələrinə investisiya qoyuluşlarının dövlət tərəfindən təşviqi üsulları

Hazırkı bazar iqtisadiyyatı şəraitində təsərrüfat həyatının mühüm elementlərindən biri və bəlkə də, birincisi məhz investisiya qoyuluşları hesab olunur. İnvestisiya qoyuluşu, əsasən, pul vəsaiti, məqsədli bank əmanətləri, pay, qiymətli kağızlar, nisbətən isə texnoloji avadanlıq, lisenziya, ticarət nişanələri, kreditlər, mülkiyyət hüququ, intellektual sərvət və sahibkarlıq fəaliyyəti obyektlərinə yönəldilmiş digər dəyərlər formasında təzahür edə bilər. Fərqli subyektlər tərəfindən həyata keçirilməsinə rəğmən, nəticə etibarilə, investisiya qoyuluşları dövlətin maraqlarının realizasiyasına xidmət edir. Ümumilikdə, investisiya əsasən yeni maddi və qeyri-maddi maliyyə ehtiyatlarının əldə edilməsi üçün mövcud resurslardan istifadəni xarakterizə edir. Daha geniş anlamda, investisiyalar ölkədəki iqtisadi artımı, həmçinin, iqtisadi inkişafın əldə olunması məqsədilə zəruri maliyyə ehtiyatlarının formalaşdırılması mexanizmini təmin edən iqtisadi təsir və ya amil kimi də xarakterizə edilə bilər. İnvestisiya öz mahiyyəti etibarilə müxtəlif aspektlərlə xarakterizə olunur. Maliyyə kapitalı formasında çıxış etməklə investisiyalar qiymətli kağız və kreditlər formasında təzahür edən maliyyə vəsaitlərini xarakterizə edirlər. Kapital qoyuluşu obyektlərinə görə müəssisənin investisiyalarını real investisiya və maliyyə investisiyası növlərinə bölmək olar. İnvestisiyalaşdırılmış kapital mülkiyyət formasına görə xüsusi, dövlət və qarışıq növlərdə olur.

Dövlətin investisiya siyasəti investisiya fəallığını stimullaşdıran və əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılmasına istiqamətləndirilən tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsindən ibarət olur. Dövlət ölkədə birbaşa investisiya qoyuluşlarını və investisiya xarakterli dövlət sifarişləri, büdcə-vergi və bank-kredit siyasəti vasitəsilə investisiya fəaliyyətinə aktiv təsir göstərir.

Son illərdə ölkədə həyata keçirilən investisiya qoyuluşlarının əsas hissəsi neft və qaz hasilatı sənayesinə və infrastruktur sahələrə yönəldilmişdir.

İnfrastruktur sahələrin inkişafı real sektorda istehsalın artımı və cəmiyyətin həyat səviyyəsinə müsbət təsir göstərsə də, bu sahəyə investisiya qoyuluşları ilə bu sahənin xidmətlərindən istifadə edən sahələrin inkişafının əlaqələndirilməsi vacibdir. Belə şəraitdə qeyri-neft sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi ölkədə prioritet istiqamətdir və hazırda sənayenin inkişafı sahəsində dövlət proqramı reallaşdırılmaqdadır. Bu baxımdan, sənayedə investisiya fəallığının artırılması, bununla əlaqədar əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması, cəlb olunmuş daxili və xarici investisiya resurslarının qeyri-neft sənayesində səmərəli istifadə olunması, sənayedə investisiya fəaliyyətinin dövlət tərəfindən stimullaşdırılması məsələləri iqtisadi inkişaf baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkədə gəlirlərin səviyyəsi aşağıdırsa, dövlətin investisiya qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsində rolu artır. Çünki ölkədə qənaət norması adətən gəlirlərin səviyyəsindən asılı olduğundan, adambaşına düşən gəlirlərin səviyyəsi aşağı olan ölkələrdə yığım norması nisbətən aşağı olur.

Dövlətin investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətlərindən biri ölkədə həyata keçirilən struktur dəyişiklikləri ilə əlaqədardır. Ayrı-ayrı sahələrdə və ərazilərdə mənfəət norması investisiya qoyuluşunun istiqamətini müəyyən edən əsas amildir. Bu baxımdan, dövlət firmaların xərclərinə və gəlirlərinə müxtlif vasitələrlə təsir etməklə iqtisadiyyatın sahə və ərazi strukturunun təkmilləşdirilməsinə nail ola bilər. Bu məqsədlə dövlət vergi, kredit, amortizasiya siyasətini həyata keçirir, ayrı-ayrı region və sahələri güzəştə maliyyələşdirir və s. vasitələrdən istifadə edir.

Kapital qoyuluşunun mərkəzləşməsi və ya təmərküzləşməsi, müxtəlif maliyyələşmə mənbələrinin səfərbər edilərək daha mühüm və təxirəsalınmaz regional problemlərin həllinə istiqamətləndirilməsi struktur-investisiya siyasətinin başlıca elementlərindən hesab olunur.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət investisiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi üçün aşağıda qeyd olunan tədbirlər həyata keçirir: Maliyyə və sənaye qruplarının yaradılması, mülkiyyətçinin hüquqlarının qorunma altına alınması, cari vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, lisenziyalaşdırma və

müqavilə hüquqlarının inkişaf etdirilməsi. Dövlətlər maliyyə-sənaye qrupları və böyük holdinqlər yaratmaqla o ölkədə investisiya ilə əlaqədar fəaliyyətlərin sisteməlik şəkildə həyata keçirilməsinə nail ola bilər. Holding və ya korporasiyaların yaradılması onların iştirakçılarna müvafiq amillər hesabına öz fəaliyyətlərinin əhatə dairəsini genişləndirməyə imkan verir. Başqa sözlə, səhmlərin alınması-satılması hesabına onlar firmalar üzərindəki nəzarəti həyata keçirə, iri şirkətlər vasitəsi ilə kommersiya fəaliyyətini reallaşdıraraq dövlətlə özəl qruplar arasında iqtisadi əlaqələri möhkəmləndirə, habelə, vergi ödəmələrini artırma və risklərin səviyyəsini azalda bilərlər.

Müasir dövrdə ölkədə sənayenin inkişaf etdirilməsi, bu sahəyə investisiyanın cəlb olunması müvafiq inkişaf institutlarının yaradılmasını tələb edir. Həmçinin əlverişli biznes investisiya mühiti, ixtisaslı kadr potensialı, institusional potensial, səmərəli infrastruktur, xammal resurslarının mövcudluğu və digər bu kimi amillər sənaye sahəsinin investisiya cəlbəediciliyini müəyyən edir. Bununla belə, bu imkanların hərəkətə gətirilməsi, sənayenin strukturunun təkmilləşdirilməsi ölkədə iqtisadi artımın təmin edilməsi və onun dayanıqlılığının təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Ümumilikdə, maliyyə-sənaye qrupları hər bir ölkədə vahid texnoloji sistemə aid olan müəssisələrin birləşdirilməsi və ya unifikasiyası məqsədilə yaradılır. Bu isə həmin sferalarda istehsalın elmi-texniki səviyyəsinin yüksəldilməsinə münbit şərait yarada bilər. Ölkəmizdə investisiya fəaliyyəti və xarici investisiyanın qorunması haqqında qanunlar qəbul edilmişdir. Bu qanunlara əsasən, investorların cari vəsaitləri milliləşdirilə bilməz. Dövlət investora vəsaitlərini hara və hansı məbləğdə qoymasına müdaxilə etmir. Məhdud və ya istisna hallarda, bəzi vacib sahələrə investisiya qoymaq üçün dövlət hakimiyyəti orqanlarından (Nazirlər Kabineti, Milli Məclis) razılıq almaq tələb olunur. Ancaq elə sahələr də mövcuddur ki, dövlətin milli təhlükəsizlik baxımından həmin sektorlara investisiya qoyulması qanunla qadağan edilmişdir.

Ölkəmizin sənayesini gücləndirmək, qeyri-neft sənayesini inkişaf etdirmək məqsədilə bir sıra düşünülmüş islahatlar aparılmış və müvafiq tədbirlər görülmüş,

yeni sənaye parkları və sənaye məhəllələri yaradılmış, həmçinin, sözügedən sahələrə yüksək məbləğlərdə kapital qoyuluşu həyata keçirilmişdir.

Sumqayıt şəhərində yaradılan sənaye parkı, Mingəçevir şəhərində salınan sənaye parkları bunlara misal ola bilər. Bu sənaye müəssisələrinin yaradılmasında əsas məqsəd daxili tələbatı ödəmək , hətta lazım gələrsə xaricə idxal prosesini də həyata keçirməkdir. Həmçinin, yeni iş yerlərinin açılması və ölkədə işsizlik səviyyəsini minimuma endirməkdir. Ölkədə ilk sənaye məhəlləsi olan Neftçala Sənaye Məhəlləsi AR Prezidentinin 2015-ci il 2 fevral verilən 1011 nömrəli Sərəncamı ilə yaradılmışdır. Hazırda Neftçala Sənaye Məhəlləsində avtomobil, plastik məmulatlar, balıq yemi, suvarma sistemləri, kağız stəkanlar polietilen suvarma boruları və hazır içkilər istehsalı, modul tipli məktəb binalarının quraşdırılması, balıq emalı və konservləşdirilməsi ilə məşğul olan bir sıra müəssisələr sənaye məhəlləsinin iştirakçısı kimi qeydiyyatla alınmışdır. Rezidentlər tərəfindən sənaye məhəlləsinə 45,3 mln. manat investisiya yatırılıb. Neftçala Sənaye Məhəlləsində 500-ə yaxın yeni iş yaradılıb.

Sumqayıt şəhərində yaradılan sənaye parkı, Mingəçevir şəhərində salınan sənaye parkları bunlara misal ola bilər. Bu sənaye müəssisələrinin yaradılmasında əsas məqsəd daxili tələbatı ödəmək , hətta lazım gələrsə xaricə idxal prosesini də həyata keçirməkdir. Həmçinin, yeni iş yerlərinin açılması və ölkədə işsizlik səviyyəsini minimuma endirməkdir. Ölkədə ilk sənaye məhəlləsi olan Neftçala Sənaye Məhəlləsi AR Prezidentinin 2015-ci il 2 fevral verilən 1011 nömrəli fərmanı ilə ərsəyə gətirilmişdir. Hazırda Neftçala Sənaye Məhəlləsində avtomobil, plastik məmulatlar, balıq yemi, suvarma sistemləri, kağız stəkanlar polietilen suvarma boruları, balıq emalı və konservləşdirilməsi ilə məşğul olan bir sıra müəssisələr sənaye məhəlləsinin iştirakçısı kimi qeydiyyatla alınmışdır. Rezidentlər tərəfindən sənaye məhəlləsinə 45,3 mln. manat investisiya yatırılıb. Neftçala Sənaye Məhəlləsində 500-ə yaxın yeni iş yaradılıb.

2018-ci ilin sentyabr ayında Cənab Prezident İ.Əliyevin iştirakı ilə Masallı Sənaye Məhəlləsi istifadəyə verilmişdir. İlk mərhələdə dam örtükləri, mebellər və dəmir məmulatları, aksesuarlar, dəmir məmulatları, taxta-şalban emalı, döşək

məmulatları istehsalı və taxta ev hazırlanması ilə məşğul olan sahibkarlar tərəfindən 5 mln. manat dəyərində 10 layihə təqdim olunmalıdır. Artıq reallaşdırılmaqda olan bu layihələr kontekstində 200 yeni iş yeri yaradılmışdır. Sənaye Məhəlləsində İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyinə tabe olan Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin “Kiçik və Orta Biznesin Dostu” Mərkəzi fəaliyyət göstərməkdədir. Burada öz bizneslərini qurmaq istəyən və sahibkarlıq fəaliyyətlərini genişləndirmək istəyən sahibkarlara dəstək və ya kömək xidmətləri göstərilir. (Şahbazov K.A, Məmmədov B.H və Həsənov H.S, 2007:s256-278)

Ölkə Prezidentinin 25 iyul 2017-ci il tarixli Sərəncamı ilə yaradılan Hacıqabul Sənaye Məhəlləsində tikinti işlərinə başlanılmış və tikinti işlərinə 200 nəfər cəlb edilmişdir. Tikinti işlərinin noyabr ayında yekunlaşdırılması planlaşdırılır. Sənaye Məhəlləsində fəaliyyət göstərməsi üçün sahibkarlar tərəfindən xüsusi vaqonqayırma və kompozit materialları, ağır maşınqayırma, plastik su qabları və tara, avtomobil, inşaat materiallarının istehsalı avadanlıqları, maye və toz yarpaq gübrələrinin istehsalına dair müraciətlər olmuşdur. Müasir dövrdə Hacıqabul Sənaye Məhəlləsində ümumi dəyəri 39,5 mln. manat 4 layihənin icra edəcək sahibkarlıq subyektinə sənaye məhəlləsinin iştirakçısı statusu verilməsinə dair qərar verilmişdir.

AR Prezidentinin “Sabirabad Sənaye Məhəlləsinin yaradılması haqqında” 27 noyabr 2017-ci il tarixli 3407 nömrəli Sərəncamına uyğun olaraq Sabirabad Sənaye Məhəlləsinin tikinti işlərinin cari ilin sonuna qədər tamamlanması nəzərdə tutulur. Burada yun tədarükü, inşaat xamlarının, orqanik gübrələrin, fərqli avadanlıqların əyləc sistemlərinin istehsal olunması, KT mallarının və işlənmiş təkərlərin emalı sektorlarında layihələr təşkil ediləcəkdir.

Sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin təşkil olunması, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sənaye məhəllələrində məhsul istehsal etməsi və xidmət göstərməsi üçün bir sıra stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsilə bağlı təkliflər hazırlanmışdır. Bunlar torpaq sahəsi və tikililərin icarə haqqının aşağı hədlə müəyyən edilməsi, güzəştli kreditlər verilməsi, inzibati prosedurların sadələşdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi üçün

xidmətlərin təşkili kimi məsələləri əhatələyir. Yeni-yeni sənaye məhəllələrinin yaradılması ilə milli iqtisadiyyatın strukturunda əhəmiyyətli dəyişikliklərin olacağı proqnozlaşdırılır.

İnvestisiya fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsi, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, sənaye istehsalında artıma nail olunması və “Azərbaycan Respublikasında Sənaye tərəqqisinə dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın icrasının başlıca məqsədi Tədbirlər Planının 5.2-ci bəndinə müvafiq olaraq investisiyaların təşviqilə bağlı mexanizmlərin təkmilləşdirilməsidir.

Bü gün ölkəmizdə investisiya fəaliyyətilə bağlı bir sıra mühüm, həlledici rəsmi tədbirlər və dövlət proqramları həyata keçirilməkdədir ki, bunlar da öz növbəsində investisiyaların düzgün qoyulması, yerləşdirilməsi, paylanması, xarici investisiya və dövlət investisiyalarının lazım olan sahələrə və müəyyən norma və qaydalar daxilində yatırılması məqsədi daşımaqla ölkəmizin iqtisadi inkişafını daha da gücləndirməyə xidmət edir.

Qeyd olunmalıdır ki, investisiya fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinə dövlət investisiyalarının idarə olunması, o cümlədən, investisiya fəaliyyəti prinsiplərinin qaydaya salınması və həmin şərtlərə ölkənin investisiya fəaliyyəti subyektləri tərəfindən birmənalı şəkildə riayət olunmasına nəzarət daxildir. Dövlət investisiyalarının idarə olunması ölkə və yerli hakimiyyət və idarəetmə orqanları tərəfindən bilavasitə həyata keçirilir. Proses büdcə və büdcədən kənar vəsaitin, habelə, bu orqanlar tərəfindən cəlb olunan digər vəsaitlərin planlaşdırılmasından, investisiya şərtləri və qaydalarının təyin edilməsindən və bunlarla əlaqədar başqa mühüm məsələlərin həll edilməsindən ibarətdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

1. Əlverişli investisiya mühitinin yaradılması ölkədə investisiya fəallığının təmin edilməsinin əlverişli şəraitin, investisiya mühitinin yaradılması əsas şərtlərdən biridir. İnvestisiyaların məhdudluğu ölkədə iqtisadi artım tempinin yüksək səviyyəsinə nail olmağa, iqtisadiyyatın texniki-iqtisadi səviyyəsinin yüksəldilməsinə və yeni tələblərə uyğunlaşdırılmasına imkan vermir. İnvestisiya potensialının, innovasiya yönümlü investisiyaların çoxalması istehsalın tərkibinin dəyişən bazar konyunkturasına uyğun olmasını təmin edir.

Əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində aparılan islahatların nəticəsində Azərbaycan aparıcı beynəlxalq nüfuzlu hesabatlarda öz mövqeyini ilbəl daha da gücləndirir. Belə ki, Dünya Bankının hazırladığı “Doing Business 2018” hesabatında səkkiz pillə irəliləyən Azərbaycan 190 ölkə arasında 57-mövqeyə yüksəlib.

İnvestisiyaların artımını təmin etmək üçün bazar infrastrukturunun genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi önəmli yer tutur. Regionlarda sənayenin inkişafı investisiya mühitinin əlverişli olmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. İnvestisiya riski yüksək olan regiona investisiyanın cəlb olunması çətinləşir. Yüksək investisiya riski şəraitində nəzərdə tutulan mənfəət normasının səviyyəsi də yüksək planlaşdırılır. Nəzərdə tutulan mənfəət norması investisiya riski və faiz dərəcəsinin səviyyəsindən asılı olduğu halda, əldə edilə bilən mənfəət norması infrastrukturun inkişafından, kadrların ixtisasından və s. asılıdır. Bu baxımdan regionda investisiya fəallığını təmin etmək üçün investisiya riskinin aşağı salınması üçün tədbirlərin görülməsilə yanaşı, mənfəət normasına təsir göstərən amillərin də nəzərə alınması vacibdir.

2. Son illərdə ölkədə həyata keçirilmiş investisiya qoyuluşlarının böyük hissəsi yeni tikintiyə yönəldilmişdir. Məsələn, investisiya qoyuluşlarının əsas hissəsinin yönəldiyi sənayedə əsas fondların yeniləşmə əmsalı 2014-2018-ci illər ərzində 7,8 %-lə 15,7 % arasında dəyişdiyi halda, sıradan çıxma əmsalı 0,5 %-lə 0,9 % arasında dəyişmişdir. Belə hal ölkədə sənaye potensialının artımını göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, sənayedə yeniləşdirmə əmsalı əvvəllər neft və qaz sektoru üzrə

baş verirdisə, hazırkı dövrdə içkilər istehsalında, metallurgiyada, neft emalı sektorunda, avtomobil qoşquları istehsalı sahələrində yenilənmə əmsalı yüksək olmuşdur.

3. Azərbaycanda dövlət investisiya siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri regionların inkişafı ilə bağlı olmalıdır. Sənaye mürəkkəb istehsal sahəsi kimi ərazinin inkişafına çoxtərəfli təsir göstərməklə məşğulluq səviyyəsinə də müsbət təsir göstərir. Bu baxımdan, regionlarda yerli kənd təsərrüfatı xammalının emalına əsaslanan emal sənayesi sahələrinin inkişafına investisiya qoyuluşlarını stimullaşdırılması mühüm istiqamətlərdən biridir. Regionlarda xüsusi iqtisadi zonaların, sənaye parklarının, sənaye məhəllələrinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi investisiya fəallığı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda, Masallıda, Neftçalada, Hacıqabulda sənaye məhəllələri yaradılmışdır. Xüsusilə, sənaye məhəllələrinin yaradılması investisiya qoyuluşu ilə bağlı sistem xərclərinin aşağı düşməsinə səbəb olur.

İnvestisiya siyasətinin məqsədlərinə nail olmaq üçün regionlarda əlverişli investisiya mühitinin yaradılması vacibdir. Bu da aşağıdakıları tələb edir:

- regionlarda investisiya mühitinin əlverişliliyini artıran etibarlı və stabil hüquqinormativ bazanın yaradılması, sahibkarlar və yerli dövlət orqanları arasında sıx təşkilatıişgüzar əlaqələrin yaradılması;

- ərazinin infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, tikinti bazasının, kommunikasiya şəbəkəsinin (nəqliyyat, rabitə, informatika) inkişaf etdirilməsi.

Regionlarda büdcə vəsaitlərindən investisiya qoyuluşu üçün səmərəli istifadə edilməsi iqtisadi inkişaf baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fikrimizcə, sosial obyektlərlə yanaşı, investisiya qoyuluşları aşağıdakı istiqamətlərdə də həyata keçirilə bilər:

- iqtisadi inkişaf prioritetlərinə uyğun layihələrin özəl sektorun nümayəndələrinin iştirakı ilə müştərək maliyyələşdirilməsi məqsədilə birbaşa dövlət investisiyalarının həyata keçirilməsi;

- sənaye müəssisələrinin sanasiyası ilə əlaqədar tədbirlərə investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi;

- ixrac əməliyyatlarının kreditləşdirilməsi.

4. 2025-ci ilə kimi ölkə iqtisadiyyatının əksər sektorlarının, o cümlədən sənayenin dayanıqlı inkişaf prinsipləri əsasında və əlavə dəyərin payı yüksək olan istehsallar hesabına rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə nail olmaq ön plana çıxır. SYX-də qeyd olunduğu kimi, son illərdə qlobal sərmayə investisiyalarında hədəf ölkələr kimi İEOÖ-in ümumi payı faydalı artım tempi göstərməkdədir. Xüsusilə də, Şərqi Avropa və Cənub-Şərqi Asiya regionunda yerləşən bir sıra ölkələr investisiya cəlbediciliyi baxımından yaxşı nəticələr əldə etmişdir. Belə olan təqdirdə Azərbaycanın qlobal investisiya axınının hədəf nöqtələrindən biri olması üçün zəruri addımların atılması vacibdir.

Birbaşa xarici investisiyaları cəlb edə bilən bir ölkədə gəlirlərin səviyyəsi və ya iqtisadi artım sürətinə sənaye sahələrində yeni və innovativ texnologiyaların investisiya resursları bazasında formalaşması və istifadə edilməsi prosesi milli iqtisadiyyatın mərhələli şəkildə inkişafını əhatə edir. Sənaye sahələrinin tərəqqisi zamanı investisiyalar mərkəzi rol oynayır və iqtisadi artım dinamikası haqqında qabaqcadan məlumat verir. Xarici investorlar və ya sərmayəçilər üçün Azərbaycanın üstünlükləri:

- Xarici investisiyalar üçün mövcud olan münbit şərait: Regionlarda adambaşına düşən ən yüksək Birbaşa Xarici İnvestisiya (BXİ) göstəricisi; habelə, investorlar üçün hüquqi və qanuni təminatlar.

- Sürətlə inkişaf edən və dünyaya açıq olan iqtisadiyyat: ÜDM-in 26.4% qismində illik artımı; Xarici ticarət dövriyyəsinin 19.8% illik artımı və 5.7%-lik orta idxal tarifi dərəcəsi.

- Qeyri-neft sektorunda yaradılan geniş imkanlar;

- Təbii ehtiyatlar: Ölkəmizdə mövcud olan faydalı qazıntılar və münbit torpaq;

- Əlverişli strateji yerləşmə: Mərkəzi Asiya və Xəzər regionuna birbaşa çıxış; Avropaya gedən yolda Qafqazda ilk dayanacaq olması, beynəlxalq ticarət yollarının üzərində yerləşməsi və ölkələrarası təşəbbüslərdə aktiv iştirak (Yeni İpək Yolu, Şimal-Cənub dəhlizi və s.).

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət investisiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi üçün aşağıda qeyd olunan tədbirlər həyata keçirir: Maliyyə və sənaye qrup-

larının yaradılması, mülkiyyətçinin hüquqlarının qorunma altına alınması, cari vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, lisenziyalasdırma və müqavilə hüquqlarının inkişaf etdirilməsi.

5. Dövlətlər maliyyə-sənaye qrupları və böyük holdinqlər yaratmaqla o ölkədə investisiya ilə əlaqədar fəaliyyətlərin sistematik şəkildə həyata keçirilməsinə nail ola bilər. Holding və ya korporasiyaların yaradılması onların iştirakçılarına müvafiq amillər hesabına öz fəaliyyətlərinin əhatə dairəsini genişləndirməyə imkan verir. Başqa sözlə, səhmlərin alınması-satılması hesabına onlar firmalar üzərindəki nəzarəti həyata keçirə, iri şirkətlər vasitəsi ilə kommersiya fəaliyyətini reallaşdıraraq dövlətlə özəl qruplar arasında iqtisadi əlaqələri möhkəmləndirə, habelə, vergi ödəmələrini artırma və risklərin səviyyəsini azalda bilərlər.

Ölkəmizdə sənayeni gücləndirmək, qeyri-neft sənayesini inkişaf etdirmək məqsədi ilə bir sıra tədbirlər görülmüş, yeni sənaye parkları və sənaye məhəllələri yaradılmış və sözügedən sahələrə yüksək məbləğlərdə kapital qoyuluşları həyata keçirilmişdir.

Sənaye məhəllələrinin fəaliyyətinin təşkil olunması, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sənaye məhəllələrində məhsul istehsal etməsi və xidmət göstərməsi üçün bir sıra stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilir. Bunlar torpaq sahəsi və tikililərin icarə haqqının aşağı hədlə müəyyən edilməsi, güzəştli kreditlər verilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin əlverişli şəkildə göstərilməsi üçün xidmətlərin təşkili kimi məsələləri əhatələyir. Yeni sənaye məhəllələrinin yaradılması ilə milli iqtisadiyyatın strukturunda əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olacaqdır.

Hazırda ölkəmizin iqtisadiyyatında investisiya fəaliyyətilə bağlı bir sıra mühüm, həlledici rəsmi tədbirlər və dövlət proqramları həyata keçirilməkdədir ki, bunlar da öz növbəsində investisiyaların səmərəli qoyulması və paylanması, xarici investisiya və dövlət investisiyalarının lazım olan sahələrə və müəyyən norma və qaydalar daxilində yatırılması məqsədi daşımaqla ölkəmizin iqtisadi inkişafını daha da gücləndirməyə xidmət edir.

Emal sənayesi müəssisələrinin mənfəətinin nizamnamə kapitalının artırılmasına yönəldilən hissəsinin vergidən azad edilməsi müəssisələrin gəlirlərinin

investisiyaya yönəldilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, ölkədə faiz dərəcəsinin yüksək olması investisiya qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsində kommersiya kreditlərindən istifadəni məhdudlaşdırır. Belə şəraitdə müəssisələrin daxili vəsaitləri investisiya qoyuluşlarının mühüm mənbələrindən birinə çevrilir. Xüsusilə, sənaye istehsalına qoyulmuş investisiyanın özünü ödəmə müddətinin nisbətən böyük olması bu sahənin kommersiya bankları tərəfindən maliyyələşdirilməsi cəlbədiciliyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan investisiya qanunu. Bakı 2013
2. Azərbaycan rəqəmlərdə. Bakı: 2018.
3. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı: 2018.
4. Azərbaycan sənayesi. Bakı: 2018.
5. Əhmədov B.S. Milli iqtisadiyyatda investisiya qərarlarının qəbulu mexanizmi və ona təsir edən amillər / iqtisad elmləri nəzəriyyə və praktika jurnalı, №2, 2010.
6. Əhmədov B.S. “İnvestisiya və kapital” anlayışlarının mahiyyəti: mikroiqtisadi və makroiqtisadi yanaşmalar / Azərbaycanın vergi xəbərləri jurnalı №1, 2009.
7. Əliyev F.B İnvestisiya layihələrin təhlili və dəyərləndirilməsi bakı 2003
8. Əzizova G. Dövlətin investisiya-innovasiyası. Bakı-İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 2012
9. Əqlimülkiyyət terminləri BAKI – 2013
10. Əmlak bazarı terminləri. İzahlı lüğət. 1001 məlumat. B, REC-NAŞIRI, 2005
11. Hüseynov T.Ə. Firmanın iqtisadiyyatı. Bakı: — Səda nəşriyyatı, 2017
12. Yahudov .X.M. Müəssisənin iqtisadiyyatı Bakı: — Çıraqlı nəşriyyatı, 2013
13. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13 yanvar 1995-ci il
14. “İnvestisiya fəaliyyətinin təşviqi üzrə əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 mart 2006-cı il tarixli sərəncamı
15. Şahbazov .K.A, Məmmədov. M.H, Həsənov. H.S . Menecment / Dərslik Bakı Təhsil EİM, 2007
16. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı: Elm, 2009.
17. Qasımov F.H, Əliyev.T.N Milli innovasiya sisteminin təşkil və idarə edilməsi. Elm və Təhsil-Bakı 2013

- 18.Babayev L.B “Sənaye müəssisələrinin iqtisadi tənzimləyiciləri” (2009),Bakı səh.235
- 19.Ataşiyev M, Süleymanov Q «İnnovasiyamenecmenti», Bakı: Təfəkkür nəşriyyatı, 2004
- 20.Məmmədov S.M. Sənayenin maliyyəsi. Bakı: 2003.
21. “Sənaye parkları haqqında nümunəvi əsasnamə” nin təsdiqi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 aprel 2013 – cü il tarixli fərmanı.

Xarici dildə

- 1.World Development Report. Infrastructure and development. World Bank, 1994
- 2.Men'kyu N.G. Macroeconomics. M .: Publishing House of Moscow State University, 1994.
- 3.ShagasN.A, E.A.Tumanova. Macroeconomics-2 / Tutorial. M .: Publishing House of Moscow University, 2006.
- 4.Eugene Brigham, Louis Gapensky. Financial management. St. Petersburg, "Ekonomics school", 1997.
- 5.Guide to Cost Benefit Analysis of Investment Projects. Structural
- 6.funds, cohesion fund and instrument for pro-accession.European Commission, Directorate General regional Policy. 2008.
7. Investment Strategies and Financial Tools for Local Development /Edited by Greg Clark and Debra Mountford. OECD 2007.
- 8.Jeffrey K. Pinto. Project Management: Achieving Competitive Advantage. New Jersey. Pearson Education, 2013.
- 9.Loayza N., Schmidt-Hebbel K., Serven L. What Drives Private Saving Across the World? / Review of Economics and Statistics, MIT Press, 2000, Vol. 82 (2), p. 165-181.
10. Masson P., Bayoumi T., Samiei H. International Evidence on the Determinants of Private Saving / World Bank Economic Review, 1998, Vol. 12 (3), p. 483-501.

- 11.Porter, M.E. Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index. Harvard BusinessSchool, Boston, 2003, 154 p.
- 12.Promoting Private Investment for Development: THE ROLE OF ODA. A DAC Reference Document, 2006.
- 13.Schmidt-Hebbel K., Serven L. The Economics of Saving and Growth: Theory, Evidence, and Implications for Policy. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- 14.Serven L., Solimano A. Private investment and macroeconomic adjustment: A survey / The World Bank Research Observer, vol. 7, № 1, 1992, p. 95-114
- 15.World Investment Report 2017: Non-Equity Modes of International Production and Development. United Nations Publication, 2017.

İnternet resursları

1. <http://sənaye.gov.az>
2. <http://www.economy.gov.az>
3. <https://www.oecd.org>
4. <https://www.stat.gov.az>
5. <https://www.ikon.news-2018>
6. <https://www.forbest.com-2019>
7. <https://www.worldmedia.az>
8. <https://bakuresearchinstitute.org>
9. <http://president.az>
10. <https://www.investing.com>
11. <https://www.stat.gov.az/source/region>
12. <http://www.socar.az/socar/az/company>

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1. Sənayedə əsas kapitala yönəldilən investisiyalar (faktiki qiymətlərlə) milyon manat

Göstərici	2014	2015	2016	2017
Bütün sənaye (mln.manat)	7639.5	8499.9	9949.8	10610.1
xarici investisiyalar (mln.manat)	4268.8	5741.9	7350.9	6989.5
daxili investisiyalar (mln.manat)	3370.7	2758.0	2598.9	3620.6
Mədənçıxarma sənayesi (mln.manat)	5947.9	7145.1	8576.7	8428.9
xarici investisiyalar (mln.manat)	4184.6	5514.3	6805.0	6288.9
daxili investisiyalar (mln.manat)	1763.3	1630.8	1771.7	2140.0
Emal sənayesi (mln.manat)	644.6	482.9	424.3	652.6
xarici investisiyalar (mln.manat)	0.9	16.1	0.0	32.0
daxili investisiyalar (mln.manat)	643.7	466.8	424.3	620.6
Qida məhsullarının istehsalı (mln.manat)	92.4	87.9	63.6	125.5
daxili investisiyalar (mln.manat)	92.4	87.9	63.6	93.5
İçki istehsalı (mln.manat)	14.6	23.7	4.1	26.9
daxili investisiyalar (mln.manat)	14.6	23.7	4.1	26.9
Toxuculuq sənayesi (mln.manat)	38.8	10.2	0.0	5.9
daxili investisiyalar (mln.manat)	38.8	10.2	0.0	5.9
Geyim istehsalı (mln.manat)	9.0	10.4	10.5	15.3
daxili investisiyalar (mln.manat)	9.0	10.4	10.5	15.3
Ağac emalı və ağacdən məmulatların istehsalı (mln.manat)	15.0	17.6	17.8	20.7
daxili investisiyalar (mln.manat)	15.0	17.6	17.8	20.7
Kağızvəkartonistehsalı (mln.manat)	21.1	4.1	0.0	5.7
daxili investisiyalar (mln.manat)	21.1	4.1	0.0	5.7
Neft məhsullarının istehsalı (mln.manat)	33.1	16.3	88.4	83.9
daxili investisiyalar (mln.manat)	33.1	16.3	88.4	83.9
Kimya sənayesi (mln.manat)	2.1	6.8	18.5	87.4
daxili investisiyalar (mln.manat)	2.1	6.8	18.5	87.4
Rezin və plastik kütlə məmulatlarının	16.4	22.2	17.1	30.7

istehsalı (mln.manat)				
daxili investisiyalar (mln.manat)	16.4	22.2	17.1	30.7
Tikintimateriallarının istehsalı (mln.manat)	56.5	37.3	27.6	33.3
daxili investisiyalar (mln.manat)	56.5	21.2	27.6	33.3
Metallurgiya sənayesi (mln.manat)	2.3	5.2	1.3	0.9
daxili investisiyalar (mln.manat)	2.3	5.2	1.3	0.9
Maşın və avadanlıqlardan başqa hazır metal məmulatlarının istehsalı (mln.manat)	170.8	98.5	95.6	99.3
daxili investisiyalar (mln.manat)	170.8	98.5	95.6	99.3
Elektrik avadanlıqlarının istehsalı (mln.manat)	18.5	31.1	18.2	36.5
daxili investisiyalar (mln.manat)	18.5	31.1	18.2	36.5
Sair nəqliyyat vasitələrinin istehsalı (mln.manat)	113.4	5.9	1.3	4.3
daxili investisiyalar (mln.manat)	113.4	5.9	1.3	4.3
Mebellərin istehsalı (mln.manat)	20.8	31.6	26.3	51.6
daxili investisiyalar (mln.manat)	20.8	31.6	26.3	51.6
Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri (mln.manat)	19.7	23.8	21.7	23.7
daxili investisiyalar (mln.manat)	18.8	23.8	21.7	23.7
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı (mln.manat)	423.7	287.2	370.2	870.5
xarici investisiyalar (mln.manat)	75.8	16.5	72.3	199.7
daxili investisiyalar (mln.manat)	347.9	270.7	297.9	670.8
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı (mln.manat)	623.3	584.7	578.6	658.1
xarici investisiyalar (mln.manat)	7.5	195.0	473.6	468.9
daxili investisiyalar (mln.manat)	615.8	389.7	105.0	189.2

Mənbə: Dövlət statistika komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Link: www.stat.gov.az

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. İqtisadi sistemlərin inkişafının investisiya prosesinin tərkib hissəsi	13
Cədvəl 2. İnvestisiya silsiləsi.....	14
Cədvəl 3. İnvestisiyaların müxtəlif əlamətlərə görə təsnifatı.....	20
Cədvəl 4. İnvestisiya mühitinin formalaşmasına təsir edən amillər	24
Cədvəl 5. Neft yataqlarının ümumi xarakteristikası.....	29
Cədvəl 6. İqtisadiyyatda əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların strukturu yönəldilən investisiyalar.....	36
Cədvəl 7. Azərbaycanda əsas kapitalla investisiyanın artım dinamikası.....	38
Cədvəl 8. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə hər nəfərinə düşən məhsul buraxılışı, cari qiymətlərlə, manatla.....	51

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1. Azərbaycan Doing Business – 2018.....	26
Şəkil 2. 2018 ci il də Neft və Qeyri Neft sektoru.....	39
Şəkil 3. Birbaşa xarici investisiyanın ÜDM-də payı	45

Diaqramların siyahısı

Diaqram 1. 2017 ci ildə əsas kapitalla yönəldilmiş xarici investisiyanın ölkələr üzrə məbləği.....	23
Diaqram 2. 2000-2017 – ci illərdə Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna axan BXİ- nin mənşə ölkələri.....	63